

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
VIEŠOJO SAUGUMO AKADEMIJA**

LAURA PLATONOVAITĖ
TEISĖS IR POLICIJOS VEIKLOS PROGRAMA

**MEDICININĖS IR PSICHOLOGINES PRIEVARTOS
PRIEMONIŲ PANAUDOJIMO PASEKMĖS**

Magistro studijų baigiamasis darbas

Darbo vadovas: Prof. Dr. M. Čaplinskienė

.....
(parašas)

Darbo autorius: L. Platonovaitė

.....
(parašas)

Kaunas, 2021

TURINYS

TURINYS	2
SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	3
PAGRINDINIŲ SAVOKŲ ŽODYNĖLIS	4
ĮVADAS	5
1. MEDICININĖS PRIEVARTOS PRIEMONĖS TEORINĖ ANALIZĖ	9
1.1. Medicininės prievartos priemonės taikymo paskirtis ir samprata	9
1.2. Medicinos prievartos priemonių rūšys	12
1.2.1. Ambulatorinis stebėjimas pirminės psichikos sveikatos priežiūros sąlygomis	13
1.2.2. Stacionarinis stebėjimas bendro, sustiprinto ir griežto stebėjimo sąlygomis specializuotuose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose	14
1.3. Medicinos prievartos priemonių taikymas Estijoje ir Latvijoje	18
1.4. Medicinos prievartos priemonių taikymas	20
1.4.1. Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo pradžios pagrindai	21
1.4.2. Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo pratęsimas, rūšies pakeitimas ar panaikinimas	24
1.5. Europos Žmogaus Teisių teismo byla dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo – D. R. prieš Lietuvą	27
1.6. Medicininės prievartos priemonės panaudojimo pasekmės	32
2. PSICHOLOGINĖS PRIEVARTOS PRIEMONĖS TEORINĖ ANALIZĖ	35
2.1. Psichologinės prievartos priemonės samprata	35
2.2. Psichinės prievartos priemonės panaudojimo sąlygos	36
2.3. Psichinės prievartos priemonės reglamentavimo Lietuvoje probleminiai aspektai ...	40
2.4. Psichologinės prievartos priemonės panaudojimo pasekmės	43
IŠVADOS	48
PASIŪLYMAI	50
LITERATŪROS SĄRAŠAS	51
ANOTACIJA	58
ANNOTATION	59
SANTRAUKA	60
SUMMARY	61

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

BK – Baudžiamasis kodeksas.

BPK – Baudžiamojo proceso kodeksas.

EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas.

LAT – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas.

LR – Lietuvos Respublika.

VTPT – Valstybinė Teismo psichiatrijos tarnyba.

PAGRINDINIŲ SAVOKŲ ŽODYNĖLIS

Pasekmė – „padarinys, rezultatas“¹

Priverčiamosios medicinos priemonės (darbe vartojama ir kaip medicininė prievarta) – „valstybės prievartos priemonės, taikomos už padarytą pavojingą veiką asmenims, kurie pripažinti nepakaltinamais (nepakaltinamumas) ar ribotai pakaltinamais arba kuriems po nusikalstamos veikos padarymo ar baudmės paskyrimo sutriko psichika ir dėl to jie negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti.“²

Psichinė prievarta (darbe vartojama ir kaip psichologinė prievarta) – „įspėjimas apie ketinimą naudoti fizinę prievartą, šaunamąjį ginklą arba sprogmenis. Psichinei prievartai prilyginamas specialiosios priemonės ar šaunamojo ginklo parengimas prareikus naudoti.“³

¹ Dabartinės Lietuvių kalbos žodynas, žiūrėta 2021-04-16

<http://lkiis.lki.lt/dabartinis>

² Visuotinė Lietuvių enciklopedija, žiūrėta 2021-04-16

<https://www.vle.lt/straipsnis/priverciamosios-medicinos-priemones/>

³ Rodyklė, teisinių terminų žodynas, Infolex, žiūrėta 2021-04-16

<https://www.infolex.lt/teise/Default.aspx?Id=32&sid=14&Title=Psichin%c4%97+prievarta+>

IVADAS

Medicininės ir psichologinės prievartos priemonės šiais laikais yra gan dažnai naudojamos, tačiau iki šiol yra stokojama teisės mokslininkų ir praktikų dėmesio šia tema. „Priverčiamosios medicinos priemonės – tai medicinos arba gydymo priemonės, kurias teismas skiria asmenims, padariusiems pavojingą veiką ir teismo pripažintiems nepakaltinamais arba ribotai pakaltinamais dėl jų tam tikrų psichikos sutrikimų. Priverčiamos medicinos priemonės nėra bausmė, nors tam tikrų panašumų ir yra. Ir bausmė, ir priverčiamosios medicinos priemonės yra valstybės prievartos priemonės, taikomos asmenims, nepaisant jų noro“.⁴ Priverčiamosios medicinos priemonės – tai gydymo ir valstybės prievartos priemonių visuma. Jomis siekiama užtikrinti tiek psichikos ligonių, padariusių baudžiamojo įstatymo uždraustas veikas, tiek ir visuomenės interesus. Tokio pobūdžio priemonės taikomos asmeniui siekiant, kad jis pasveiktų ar pagerėtų jo psichikos būklė ir išnyktų jo pavojingumas. Iš kitos pusės - valstybė siekia apsaugoti visuomenę nuo galimų tokio asmens pavojingų veikų pakartojimo. Šiais atvejais bausmės taikymas negalimas, nes nebus pasiekta pagrindinių tikslų, ko yra siekiama priverčiamosiomis medicinos priemonėmis. Medicininės prievartos priemonės ir jų taikymas yra aprašomos Lietuvos Respublikos Baudžiamajame ir Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksuose.

Psichologinės prievartos priemonės (arba kitaip - psichinė prievarta) naudojamos siekiant užkirsti kelią nusikalstamos veikos darymui arba siekiant sustabdyti jau daromą nusikalstamą veiką. Tai įspėjimas apie ketinimą naudoti fizinę prievartą. Psichinės prievartos priemonės sąvoka yra aiškinama Lietuvos Respublikos Policijos įstatyme. „Psichinė prievarta - įspėjimas apie ketinimą naudoti fizinę prievartą, šaunamąjį ginklą arba sprogmenis. Psichinei prievartai prilyginamas specialiosios priemonės ar šaunamojo ginklo parengimas prireikus naudoti“.⁵

Taikant medicininės prievartos priemones ar naudojant psichologinę prievartą – pasekmių visuomet gali iškilti. Kiekvienas neapgalvotas žmogaus poelgis, neteisingai priimtas sprendimas, neatsargumas ir begalė kitų priežasčių neretai lemia pasekmės atsiradimą.

Darbe svarbu išsiaiškinti, kokios yra naudojamos medicininės ir psichologinės prievartos priemonės ir kokios yra jų panaudojimo pasekmės. Medicininės prievartos priemonės reglamentavimas yra gana skurdus, nėra tiksliai apibrėžtas. Psichinė prievarta dažnai yra naudojama policijos darbe, tačiau yra ne tik mažai reglamentuota, tačiau apie ją ir mažai kalbama,

⁴ L. E. Radavičius, *Teisės psichiatrija: Istorija ir dabartis, Monografija*, (Vilnius, 2004), p. 104.

⁵ „Lietuvos Respublikos Policijos įstatymas“, LRS, žiūrėta 2020 m. kovo 5 d.

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111665/asr>

rašoma mokslinių straipsnių. Dažnai yra aptarinėjama psichinė prievarta, kuri yra naudojama nusikalstamosiose veiklose, tačiau apie policijos darbą nutylima.

Temos aktualumas. Pastaruoju metu priverstinių medicinos priemonių taikymas darosi vis populiariesnis ir aktualesnis, tačiau daug informacijos šia tema nėra. Taip pat labai svarbi yra ir psichologinių prievartos priemonių panaudojimo tema. Pastaroji gan dažnai yra naudojama policijos darbe. Tačiau svarbiausios yra susiklosčiusios pasekmės, kaip jų išvengti ar kaip sumažinti pasekmių mastą. Darbe bus bandoma išanalizuoti minėtų prievartos priemonių teorinę ir praktinę pusę, aiškinami socialiniai, moksliniai ir medicininiai aspektai. Taigi nors temos ir buvo nagrinėjamos kitų autorių, tačiau temos aktualumas nėra pakitęs, kaip tik tema dar svarbesnė. Teismai skirtingai taiko tas pačias normas skirtingiems asmenims, nekonkretūs teisės aktai leidžia savaip interpretuoti teisės normas.

Temos naujumas. Ši tema Lietuvoje nagrinėjama tik pavienių autorių, nėra atlikta išsamių tyrimų ar parašyta mokslinių publikacijų, analizuojančių minėtą problemą. Pvz. J. Zajančkauskienė analizavo priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo pratęsimo, rūšies pakeitimo ir panaikinimo tvarką.⁶ R. Marcinauskaitė tyrė psichinės ir fizinės prievartos sąsajas bei jų probleminius aspektus⁷, O. Fedasiuk analizavo psichinės prievartos teisinio vertinimo problemas⁸, o J. Šukytė ir R. Marcinauskaitė bendrame darbe nagrinėjo psichinės prievartos doktrinos probleminius aspektus⁹. Šiame darbe yra analizuojama tema, kuri yra mažai nagrinėta parašytuose moksliniuose darbuose ir straipsniuose. Šio darbo naujumas pasireiškia plačia – nuo medicininų prievartos priemonių iki psichologinių prievartos priemonių panaudojimo pasekmių – analize. Nors šios dvi prievartos priemonės yra labai skirtingos ir taikomos skirtingais atvejais, tačiau yra aktualios teisinėje sistemoje. Keitėsi psichinės prievartos priemonės reglamentavimas ir panaudojimo galimybės, medicininė prievartos priemonė vis dažniau naudojama, tačiau jos naudojimas turi daug spragų. Vieningo, viename darbe apjungiančio medicininų ir psichologinių prievartos priemonių panaudojimo pasekmių visapusiško išnagrinėjimo nėra. Šiame darbe bus analizuojamas šių minėtų prievartos priemonių pasekmių pasireiškimo atvejus.

Tiriamos problemos ištyrimo lygis. Priverčiamosios medicinos priemonės ir psichologinės prievartos priemonės Lietuvos teisinėje literatūroje buvo nagrinėtos, tačiau gana abstrakčiai. Medicininė prievartos priemonė buvo analizuota tokių mokslininkų kaip J.

⁶ Jolanta Zajančkauskienė „Kai kurie priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesiniai aspektai“, *Jurisprudencija*, (2006) 10(88); 685-695

⁷ Renata Marcinauskaitė „Psichinės bei fizinės prievartos sąsajos probleminiai aspektai baudžiamosios teisės doktrinoje ir teismų praktikoje“, *Jurisprudencija*, (2008) 11(113); 42-49

⁸ Oleg Fedosiuk „Psichinės prievartos samprata baudžiamojoje teisėje“, *Jurisprudencija*, (2001) 21(13); 101-115

⁹ Jolita Šukytė ir Renata Marcinauskaitė „Kai kurie psichinės prievartos doktrinos probleminiai aspektai“, *Jurisprudencija*, (2012) 4(2); 79-85

Zajančiauskienės, J. Stankūnaitė, G. Juškaitė, J. Kanapeckaitė. Jos analizavo medicininės prievartos taikymo aspektus, taikymo problematiką, teorines ir praktines problemas, galimybę su asmenimis, kuriems taikoma tokia prievartos priemonė, atlikti procesinius veiksmus. Psichologinę prievartos priemonę analizavo tokie mokslininkai kaip O. Fedasiuk, J. Šukytė, R. Marcinauskaitė. Jie analizavo psichinės prievartos probleminius aspektus, teisinio vertinimo problemas. Visi šie autoriai nors ir plačia apimtimi analizavo tiek medicininę tiek psichologinę prievartos priemonę, tačiau nėra aiškios ir konkrečios šių prievartos priemonių panaudojimo pasekmių koncepcijos. Šiame moksliniame darbe bus remiamasi šių autorių darbais bei kita moksline literatūra.

Darbo tikslas. Šio magistrinio daro tikslas yra remiantis teisine bei moksline literatūra, teisės aktais ir teismų praktika, išanalizuoti medicininę ir psichologinę prievartos priemonių panaudojimo pasekmes.

Objektas. Darbo objektą apibrėžia magistro darbo pavadinimas – medicininės ir psichologinės prievartos priemonių panaudojimo pasekmės.

Darbo uždaviniai:

1. Atskleisti medicininę prievartos priemonių paskirtį ir sampratą.
2. Išanalizuoti medicininę prievartos priemonių rūšis ir jų taikymo pasekmes.
3. Nustatyti psichologinę prievartos priemonių sampratą.
4. Išanalizuoti psichologinę prievartos priemonių panaudojimo sąlygas ir jų taikymo pasekmes.
5. Išnagrinėti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir kitų instancijų teismų praktiką baudžiamosiose bylose susijusiose su medicininę ir psichologinę prievartos priemonių panaudojimo pasekmėmis.

Tyrimo metodai. Norint tinkamai suprasti nagrinėjamą temą, reikėjo panaudoti ne vieną tyrimo metodą, o svarbiausi iš jų yra: aprašomasis, aiškinamasis, sisteminis, lyginamasis bei dokumentų analizės metodai. *Aprašomasis metodas* buvo naudojamas atskleidžiant medicininę prievartos priemonių ir psichologinę prievartos priemonių sampratą bei apibūdinant prievartos priemonių rūšis. *Aiškinamasis metodas* buvo naudotas aiškinant medicininę prievartos priemonių bei psichologinę prievartos priemonių sąvokas. *Sisteminis metodas* buvo analizuojamas sistemiškai aiškinant baudžiamojo kodekso nuostatas. *Lyginamasis metodas* svarbus tuo, jog naudojant šį metodą buvo lyginami tam tikri aspektai, susiję su prievartos priemonių panaudojimu ir pasekmėmis. *Dokumentų analizės metodas* buvo naudojamas aiškinant teismų praktiką ir teisės aktus.

Darbo teorinė reikšmė. Magistro baigiamajame darbe pateikiami naujai apibendrinti medicininės ir psichologinės prievartos priemonių apibrėžimai. Šiame darbe apžvelgiami nauji pastebėjimai bei pasiūlymai dėl prievartos priemonių taikymo, pabrėžiama taikymo problematika. Taip pat apibendrinamos pasekmės, kurias sukelia netinkamai taikomos medicininės ir psichologinės prievartos priemonės.

Darbo praktinė reikšmė. Baigiamajame darbe pateikiama išanalizuota ir apibendrinta teisinė literatūra apimanti medicininę ir psichologinę prievartos priemonę. Taip pat analizuojami teismų sprendimai ir problemos, su kuriomis gali susidurti teismai, taikydami medicininės ar psichologinės prievartos priemones. Aptariamos ir pasekmės, kurias sukelia subjektams, netinkamai taikomos prievartos priemonės.

Darbo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro turinys, įvadas, du skyriai, išvados ir pasiūlymai. Magistro baigiamojo darbo apimtis – 60 p. Darbo pabaigoje pateikiamas naudotos literatūros sąrašas, anotacija lietuvių ir anglų kalbomis, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis bei patvirtinimas apie atlikto darbo savarankiškumą. Literatūros sąrašą sudaro 65 šaltiniai.

Pirmojoje dalyje nagrinėjamos priverčiamosios medicinos priemonės paskirtis ir samprata, šios prievartos priemonės rūšys, lyginama su Latvijos ir Estijos teisiniu medicininės prievartos priemonės taikymo reglamentavimu. Taip pat aptariamas medicininės prievartos priemonės taikymas bei taikymo pasekmės.

Antroje dalyje aptariama psichologinės prievartos samprata, jos panaudojimo sąlygos, taikymas. Taip pat aptariama psichologinės prievartos priemonės reglamentavimo problematika Lietuvoje bei jos taikymo pasekmės.

Darbe naudoti literatūros šaltiniai. Magistro baigiamajame darbe naudotasi Lietuvos ir užsienio teisės aktais, moksliniais straipsniais, monografijomis, rekomendacijomis bei teismų praktika.

Ginamasis teiginys. Medicininės ir psichologinės prievartos priemonių reglamentavimas Lietuvoje nėra pakankamas bei konkretus, todėl sukelia pasekmes asmenims, prieš kuriuos yra taikomos.

1. MEDICININĖS PRIEVARTOS PRIEMONĖS TEORINĖ ANALIZĖ

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – LR BPK) yra įtvirtinti atskirtų kategorijų bylų tyrimo ypatumai. Viena iš šių kategorijų – priverčiamųjų medicinos priemonių taikymas. Priverčiamosios medicinos priemonės yra medicininė prievartos priemonė, tačiau ne bausmė. Šios prievartos priemonės taikymą lemia asmens, padariusio nusikalstamą veiką psichinės savybės, jo suvokimas apie padarytą nusikalstamą veiką bei bausmę ir jos intenciją. Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau – LR BK) yra įtvirtinta, kad asmuo gali būti baudžiamas tik tada, jei nusikalstamos veikos padarymo metu iš šio asmens buvo galima tikėtis įstatymus atitinkančio elgesio. Priverčiamosios medicinos priemonės gali būti taikomos tik nepakaltinamiems arba ribotai pakaltinamiems asmenims.

1.1. Medicininės prievartos priemonės taikymo paskirtis ir samprata

Priverčiamųjų medicinos priemonių alternatyva buvo taikoma ir Tarpukario Lietuvoje. Tuo metu galiojančiame statute buvo įtvirtinta nepakaltinamo asmens sąvoka, bei numatyta tokį asmenį atiduoti kitų asmenų priežiūrai ar siųsti į ligoninę.¹⁰ 1961 metų LR BK 12 straipsnyje taip pat buvo įtvirtinta nepakaltinamumo sąvoka. Šią sąvoką atitinkantiems asmenims galėdavo būti taikomos priverčiamosios medicininio pobūdžio priemonės. Šiuo metu galiojančiame LR BK 17 straipsnyje yra numatyta, kad „Asmuo yra nepakaltinamas jeigu darydamas šio kodekso uždraustą veiką jis dėl psichikos sutrikimo negalėjo suvokti jos pavojingumo arba valdyti savo veiksmų“¹¹. Lyginant šiuo metu galiojančiame LR BK ir tuo metu galiojusiuose įtvirtintame nepakaltinamumo sąvokas galima išvengti, kad ankstesniojoje sąvokoje buvo išskirta sąlyga, jei asmuo padarė nusikaltimą pakaltinamumo būsenoje, tačiau prieš teismui priimančiam nuosprendį susirgo psichine liga, dėl kurios jis negali suprasti savo veiksmų esmės ar jų valdyti, yra nebaudžiamas ir jam gali būti taikomos priverčiamosios medicininio pobūdžio priemonės.¹² Atsižvelgiant į tai, kad šiuo metu galiojančiame kodekse šios sąlygos nėra, darytina išvada, kad naudojantis ankščiau galiojusia minėta išlyga dalis nusikaltimus padariusių asmenų išvengdavo bausmės. BK 18 straipsnyje yra įtvirtinta ir riboto pakaltinamumo sąvoka. Lyginant nepakaltinamumo ir riboto pakaltinamumo straipsnius matoma, kad asmeniui, kuris padarė nusikalstamą veiką būdamas

¹⁰ Vansevičius, S. *Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919–1940 metais*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 13.

¹¹ „Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas“, LRS, žiūrėta 2020 m. kovo 05 d.
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555/asr>

¹² „Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso patvirtinimo“, LRS, žiūrėta 2020 m. kovo 5 d.

nepakaltinamas yra taikomos priverčiamosios medicinos priemonės, o asmeniui, kuris nusikalstamą veiką padarė būdamas riboto pakaltinamumo – bausmė gali būti švelninama, taikomos baudžiamojo poveikio priemonės arba priverčiamosios medicinos priemonės.

Lietuvos apeliacinis teismas yra pažymėjęs, kad „Tiek nepakaltinamumą, tiek ribotą pakaltinamumą apsprendžia du kriterijai: 1) medicininis (biologinis), apibūdinantis bendrą psichinę žmogaus būseną; 2) juridinis (psichologinis), apibūdinantis žmogaus intelektą ir valią, darant pavojingą veiką. Taigi, nepakaltinamu ar ribotai pakaltinamu asmuo pripažįstamas, tik nustačius ir medicininį, ir juridinį kriterijus.“¹³ Šie kriterijai ir jų turinys nepakaltinamume ir ribotame pakaltinamume šiek tiek skiriasi. Medicininiumi kriterijumi ribotą pakaltinamumą turintis asmuo taip pat kaip ir nepakaltinamas gali sirgti tokia pačia psichikos liga, tik lengvesne jos forma, kuri ne taip stipriai yra pažeidusi asmens psichiką. Kitaip nei nepakaltinamas asmuo, ribotą pakaltinamumą turintis asmuo juridiniu kriterijumi suvokė savo daromos nusikalstamos veikos pasekmes ir pavojingumą, tačiau toks suvokimas buvo menkesnis nei psichiškai normalaus žmogaus. Taigi ribotas pakaltinamumas įstatyme yra įtvirtintas kaip išimtis, kuria asmuo turi psichikos sutrikimų, tačiau jie nėra tokie rimti ar asmens psichika nėra taip stipriai pažeista, kad jis negalėtų suvokti savo veiksmų bei jų valdyti.

Nepakaltinamumas yra baudžiamoji teisinė sąvoka. Nors tai yra ir medicininis terminas, kuris siejasi su psichikos ligomis, šis terminas naudojamas ir baudžiamojoje teisėje. Nepakaltinamumas ir neveiksnumas, kuris yra naudojamas civilinėje teisėje yra tapatūs medicininiumi požiūriu, tačiau turi esminius skirtumus:

1. „Nepakaltinamumo klausimas sprendžiamas tik baudžiamosiose bylose ir tik padarius nusikalstamą veiką;
2. Nepakaltinamumo klausimas sprendžiamas tik nusikalstamos veikos padarymo momentui (laikui);
3. Asmens pripažinimas nepakaltinamo turi reikšmės tik jo baudžiamajai atsakomybei.“¹⁴

Šie kriterijai reiškia, kad asmuo, būdamas nepakaltinamu negali būti baudžiamas bei aiškiai atskiria nepakaltinamumo sąvoką nuo neveiksnumo. Nepakaltinamu asmenį gali pripažinti tik teismas.

Baudžiamajame įstatyme įtvirtintas priverčiamųjų medicininųjų priemonių taikymas yra reikalingas asmenims, kuriems yra sutrikusi psichika. Šiems asmenims bausmė nėra tinkama, nes

¹³ „Lietuvos Apeliacinio teismo 2020-01-23 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-56-487/2020“, Eteismai praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 8 d.

<https://eteismai.lt/byla/192843320198318/1A-56-487/2020?word=nepakaltinamumas%20yra>

¹⁴ Vytautas Piesliakas, *Lietuvos Baudžiamoji teisė, Pirmoji knyga Justitia* (Vilnius:2006) p. 326-327

taikant bausmę nebus užtikrinama psichinių sutrikimų turinčių asmenų apsauga bei gydymas, taip pat nebus apsaugoma ir visuomenė. Nors įstatymas nėra apibrėžęs šios prievartos priemonės taikymo tikslo, tačiau Lietuvos Aukščiausiasis teismas yra apibrėžęs, kuo bausmė skiriasi nuo priverčiamųjų medicininių priemonių bei koks tų priemonių tikslas – „Priverčiamosios medicinos priemonės skiriasi nuo bausmės savo paskirtimi, turiniu ir teisinėmis pasekmėmis: jomis nesiekama nubausti asmens už padarytą pavojingą veiką; veika, už kurią jos taikomos, nelaikoma nusikalstama, priverčiamųjų medicinos priemonių taikymas neužtraukia teistumo ir kitų baudžiamajame įstatyme nurodytų padarinių; jos skiriamos nenurodant termino, kada jų taikymas privalo būti nutrauktas. Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo tikslas yra išgydyti asmenį, padariusį įstatymo uždraustą veiką, jį prižiūrint ar izoliuojant gydymo metu nuo visuomenės, taip siekiant apsaugoti tiek visuomenę nuo tokio asmens galimų pavojingų veikų, tiek patį uždraustą veiką padariusį asmenį nuo jam gresiančių pavojų.“¹⁵ Kitoje nutartyje Lietuvos aukščiausiasis teismas yra pasisakęs, kad „priverčiamosios medicinos priemonės nėra bausmė, taigi jomis baudžiamoji atsakomybė nerealizuojama, tačiau, nepaisant to, jos taikomos tik asmenims, padariusiems pavojingas veikas, įtvirtintas BK specialiojoje dalyje, t. y. padarytos veikos turi atitikti nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų objektyviuosius požymius“¹⁶ Taigi apibendrinant galima sakyti, kad medicininės priverčiamosios priemonės žymiai skiriasi nuo bausmės pasekmių atžvilgiu, jų taikymo tikslas yra padėti nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui, o ne jį nubausti. Jos taikomos tik asmenims padariusiems nusikalstamas veikas. Tokio asmens gydymas leidžia ateityje išvengti nusikalstamų veikų padarymo ir sumažina pavojų visuomenei, kadangi nepakaltinamas asmuo būdamas tokios būsenos savo veiksmų nesuvokė ir darė juos nesąmoningai.

Priverčiamųjų medicininių prievartos priemonių taikymo pagrindas atsiranda tuomet, kai yra nustatoma, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo dėl savo psichinės būsenos nesuvokė ir negalėjo suvokti daromo nusikaltimo ar jo pasekmių. Lietuvos Aukščiausiasis teismas yra paaiškinęs, kad „Medicininio kriterijaus išraiška yra asmens psichikos sutrikimas, juridinis kriterijus reiškia tokį asmens psichikos sutrikimą, kuris atima jam sugebėjimą suvokti savo veiksmų esmę (intelektinis požymis) ir (ar) galėjimą juos valdyti (valinis požymis). Nustačius šiuos abu kriterijus atitinkančias aplinkybes, pripažįstama, kad asmens padarytoje pavojingoje baudžiamojo įstatymo uždraustoje veikoje nėra būtinojo subjektyviojo požymio – kaltės, todėl tokio asmens baudžiamosios atsakomybės ir bausmės paskyrimo jam klausimai nesprenžiami,

¹⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2019-10-29 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-253-976/2019“, Eteismai praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 8 d.

<https://eteismai.lt/byla/166723996811680/2K-253-976/2019?word=priver%C4%8D%20medic%20priemon>

¹⁶ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-244-942/2016“, Infolex praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 8 d. <http://www.infolex.lt.skaitykle.mruni.eu/tp/1295233#pa4>

tačiau tai sudaro pagrindą pradėti priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesą.¹⁷ Taigi labai aiškiai yra apibrėžtas pagrindas taikyti priverčiamąsias prievartos priemones – svarbu per asmens psichinę būklę ir veiksmų suvokimą nustatyti kaltės nebuvimą.

Apibendrinant visą informaciją galima apibrėžti priverčiamųjų medicinos priemonių sąvoką. **Taigi priverčiamosios medicinos priemonės – tai baudžiamajame įstatyme įtvirtinta valstybės prievartos priemonė, kuria siekiama psichikos sutrikimų turintį asmenį, kuris padarė nusikalstamą veiką, išgydyti bei izoliuoti nuo visuomenės, apsaugant tiek nusikalstamą veiką padariusį asmenį tiek visuomenę. Toks psichikos sutrikimų turintis asmuo nusikalstamos veikos padarymo metu turėjo nesuvokti savo veiksmų ir šių veiksmų pasekmių. Medicinos prievartos priemonė taikoma tik tuo atveju, jei yra nustatoma, kad veikoje nėra kaltės. Taigi priverčiamoji medicinos priemonė – tai asmens, kuris padarė nusikalstamą veiką nesuvokdamas ar negalėdamas suvokti savo veiksmų ar jų pasekmių, priverstinis gydymas.**

1.2. Medicinos prievartos priemonių rūšys

Lietuvos baudžiamajame įstatyme yra įtvirtintos priverčiamųjų medicinos priemonių rūšys. LR BK 98 straipsnio pirmoje dalyje yra išskirtos keturios rūšys:

- 1) ambulatorinis stebėjimas pirminės psichikos sveikatos priežiūros sąlygomis;
- 2) stacionarinis stebėjimas bendro stebėjimo sąlygomis specializuotose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose;
- 3) stacionarinis stebėjimas sustiprinto stebėjimo sąlygomis specializuotose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose;
- 4) stacionarinis stebėjimas griežto stebėjimo sąlygomis specializuotose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose.¹⁸

Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatyme šios rūšys bendrai vadinamos specialiosiomis psichiatrijos paslaugomis. Šios paslaugos, tai „specializuotos ambulatorinės ir (ar) stacionarinės asmens psichikos sveikatos priežiūros paslaugos, kurios teikiamos pagal teismo nutartį pacientams, kuriems po nusikalstamos veikos padarymo ar baudmės

¹⁷ „Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2018-12-18 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-385-222/2018“, Eteismai praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 9 d.

<https://eteismai.lt/byla/256340279275437/2K-385-222/2018?word=priver%C4%8D%20medic%20priemon>

¹⁸ „Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas“, supra note.

paskyrimo sutriko psichika, ir pacientams, teismo pripažintiems nepakaltinamais ar ribotai pakaltinamais, kuriems teismas skyrė priverčiamąsias medicinos priemones“¹⁹.

Apygardos teismas yra pažymėjęs, kad „Pagrindinis kriterijus parenkant priverčiamąją medicinos priemonę yra psichikos sutrikimo pobūdis, reikalaujantis tam tikro stebėjimo ir gydymo režimo. Asmens psichikos sutrikimo laipsnio nustatymas yra specialių žinių reikalaujantis klausimas, todėl šiuo atveju ypatingą reikšmę įgyja teismo ekspertų – psichiatrų, išvados ir rekomendacijos.“²⁰ Specialiosios žinios yra išsilavinimo ir specialaus pasirengimo dėka įgytos išsamios mokslo, technikos, meno ar bet kokios kitos žmonių veiklos srities žinios, reikalingos ekspertizei atlikti.²¹ Taigi viena iš priverčiamųjų medicinos priemonės rūšių būna paskiriama teismo atsižvelgiant į nusikalstamą veiką padariusio asmens psichikos sutrikimo lygį, kurį nustato ekspertai, bei ekspertizės akte nurodytas rekomendacijas.

1.2.1. Ambulatorinis stebėjimas pirminės psichikos sveikatos priežiūros sąlygomis

Šiuo metu galiojančiame LR BK yra įtvirtinta viena iš priverčiamųjų medicinos priemonių rūšių – ambulatorinis asmens stebėjimas pirminės psichikos sveikatos priežiūros sąlygomis. Nors priverčiamosios medicinos priemonės yra žinomos ir naudojamos jau seniai, tačiau ši rūšis yra ganėtinai nauja ir atsiradusi baudžiamajame įstatyme tik nuo 2003 m. Šios priemonės atsiradimas yra tikras pasiekimas Lietuvos teisinėje sistemoje, nes ankščiau nesant jokiai alternatyvai visiems asmenims būdavo taikomas stacionarinis gydymas.

Lietuvos Respublikos teismai ambulatorinio stebėjimo taikymą aiškina vadovaudamiesi Lietuvos baudžiamuoju įstatymu - „Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 98 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad ambulatorinį stebėjimą teismas taiko asmeniui, kurio dėl padarytos veikos pavojingumo ir jo psichikos sutrikimo nereikia stebėti ir gydyti stacionare arba kuris gali toliau ambulatoriškai gydytis, kai po stacionarinio gydymo jo psichikos būklė pagerėja.“²² Taigi ši rūšis yra taikoma dvejopai – kai asmuo yra pripažįstamas nepakaltinamu, tačiau jo psichinė sveikatos būklė nėra tokia rimta, kad jam reikėtų taikyti stacionarinį gydymą, taip pat padarytos nusikalstamos veikos pavojingumas nėra didelis arba tuomet, kai asmens psichinė sveikatos būklė

¹⁹ „Lietuvos Respublikos Psichikos sveikatos priežiūros įstatymas“, LRS, žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.18311/asr>

²⁰ „Kauno apygardos teismo 2017-12-08 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-767-175/2017“, Eeismai praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.

<https://eteismai.lt/byla/243511441032635/1A-767-175/2017>

²¹ „Lietuvos Respublikos Teismo ekspertizės įstatymas“, TAR, žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.

<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.286DC4AF9827/asr>

²² „Kauno apylinkės teismo 2018-03-23 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. M1-1263-548/2018“, Eteismai praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.

<https://eteismai.lt/byla/73554841616167/M1-1263-548/2018>

pagerėja, dėl ko jam nėra tikslinga toliau taikyti stacionarinį gydymą ir tokiam asmeniui pradedamas ambulatorinis gydymas.

Ambulatorinis stebėjimas asmenims teismo nutartimi taikomas psichikos sveikatos centruose. „Psichikos sveikatos centras – asmens sveikatos priežiūros įstaiga (ar jos padalinys), turinti įstaigos asmens sveikatos priežiūros licenciją, suteikiančią teisę teikti pirminės psichikos sveikatos priežiūros paslaugas“²³. Šios paslaugos teikiamos asmenims pagal jų gyvenamąją vietą.

Asmenims pirminę ambulatorinę psichikos sveikatos priežiūros paslaugą teikia specialistų komanda, kurią sudaro gydytojas psichiatras, vaikų ir paauglių psichiatras, psichikos sveikatos slaugytojas, socialinis darbuotojas ir medicinos psichologas. Šioje komandoje gali dirbti ir kiti specialistai, kurių veikla susijusi su sveikatos priežiūra.²⁴ Kiekvienas iš šių specialistų pagal savo kompetenciją ir darbo pobūdį asmeniui, kuriam yra skirtas ambulatorinis stebėjimas, teikia paslaugas ir pagalbą. Taip pat psichikos sveikatos centras teismams teikia išvadas dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo pratęsimo, rūšies pakeitimo ar jų taikymo panaikinimo²⁵.

1.2.2. Stacionarinis stebėjimas bendro, sustiprinto ir griežto stebėjimo sąlygomis specializuotuose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose

Pacientų, teismo nutartimi pripažintų nepakaltinamais ir nukreiptų priverstinai gydytis, psichosocialinės reabilitacijos tvarkos apraše yra nustatyta, kad „Stacionarines psichikos sveikatos priežiūros ir psichosocialinės reabilitacijos paslaugas bendro, sustiprinto ar griežto stebėjimo sąlygomis suaugusiems asmenims teikia atitinkami VšĮ Rokiškio psichiatrijos ligoninės skyriai. Vaikams šios paslaugos teikiamos psichiatrijos ligoninių vaikų skyriuose“²⁶. Tai reiškia, kad vienintelė įstaiga, kuri taiko asmens stacionarinį stebėjimą yra VšĮ Rokiškio psichiatrijos ligoninė.

²³ „Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2012 m. rugsėjo 17d. įsakymas Nr. V-861 „Dėl pirminės ambulatorinės psichikos sveikatos priežiūros paslaugų teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo“, LRS, žiūrėta 2021 m. balandžio 4 d.

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.433323/asr>

²⁴ Ibid

²⁵ Ibid

²⁶ „Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2008 m. liepos 10 d. įsakymas Nr. V-668/A1-243 „Dėl pacientų, teismo nutartimi pripažintų nepakaltinamais ir nukreiptų priverstinai gydytis, psichosocialinės reabilitacijos tvarkos aprašo patvirtinimo“, LRS, žiūrėta 2021 m. balandžio 1 d.

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.324535/asr>

Kaip ir buvo minėta ankščiau, stacionarinis asmens stebėjimas gali būti bendro, sustiprinto ir griežto stebėjimo sąlygomis. Šios medicinos prievartos priemonės rūšį vėlgi lemia asmens psichinė būklė bei padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo lygis.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentare yra apibrėžti visos trys stacionarinio asmens stebėjimo sąlygos:

- **Stacionarinį asmens stebėjimą bendro stebėjimo sąlygomis** teismas taiko asmenims, kuriuos dėl jų psichikos sutrikimų reikia stebėti ir gydyti stacionare. Tokiems asmenims jau teikiama stacionarinė psichiatrinė pagalba, tačiau jie nėra atskirti nuo kitų ligonių. Tokį asmens patalpinimą lemia tai, kad net pasiekus palyginti greitą sveikatos pagerėjimą išlieka psichikos sutrikimo recidyvo tikimybė, tuo pačiu ir tam tikrais pavijus ligoniui bei aplinkiniams. Stacionaro sąlygos tokį recidyvo pavojų leidžia labiau kontroliuoti.
- **Stacionarinį asmens stebėjimą sustiprinto stebėjimo sąlygomis** teismas taiko asmenims, kuriuos dėl padarytos veikos pavojingumo ir jų psichikos sutrikimo reikia stebėti ir gydyti specializuotame stacionare. Tokiu atveju specializuotoje sveikatos priežiūros įstaigoje turi būti specialus pacientų laikymo režimas, kuris leidžia užkirsti kelią naujų pavojingų veiksmų padarymui, ten negali būti kitų pacientų sergančių psichikos ligomis.
- **Stacionarinį asmens stebėjimą griežto stebėjimo sąlygomis** teismas taiko asmenims, kurie kėsinosi į žmogaus gyvybę ar sveikatą, dėl psichikos sutrikimo yra ypač pavojingi aplinkiniams ir turi būti stebimi bei gydomi specializuotame stacionare. Tokiu atveju specializuotoje sveikatos priežiūros įstaigoje turi būti specialus pacientų laikymo režimas, kuris leidžia užkirsti kelią naujų pavojingų veiksmų, nukreiptų prieš žmogaus gyvybę ir sveikatą, padarymui, ten negali būti kitų pacientų, sergančių psichikos ligomis. Šios priemonės paskirtis – leisti stebėti ir gydyti psichikos ligonius, kurie kelia ypač didelį pavojų ne tik savo, bet ir kitų asmenų sveikatai bei gyvybei.²⁷

Stacionarinį asmens stebėjimą bendro stebėjimo sąlygomis teismas taip pat kaip ir ambulatorinį stebėjimą skiria teismas atsižvelgdamas į ekspertų pateiktas ekspertizės išvadas. Nors tiksliai nėra nurodyta, kada asmeniui reikia skirti stebėjimą bendro stebėjimo sąlygomis, tačiau analizuojant bylas matoma, kad dažniausiai tai nėra taikoma asmenims padariusiems smurtinius nusikaltimus, dažniau taikoma tiems asmenims, kurie savo neteisėtus veiksmus buvo nukreipę į kitų asmenų turtą. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis teismas nagrinėjęs bylą dėl asmens, kuris savo neteisėtais veiksmais, būdamas apsvaigęs nuo alkoholinių gėrimų, kitų žmonių akivaizdoje

²⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras *Bendroji dalis (1-98 straipsniai)*, (Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2004) p.511-512

be jokios priežasties apgadino kitam asmeniui priklausantį automobilį. Teismas pažymėjo, kad įstatymų leidėjas nėra įtvirtinęs reikalavimo atsižvelgti į padarytos veikos pavojingumą taikant stacionarinį stebėjimą bendro stebėjimo sąlygomis. Pagrindinis kriterijus taikant šią medicinos priemonę yra psichikos sutrikimo pobūdis, reikalaujantis tam tikro stebėjimo ir gydymo režimo. Asmens psichikos sutrikimo laipsnio nustatymas yra specialių žinių reikalaujantis klausimas, todėl šiuo atveju ypatingą reikšmę įgyja teismo ekspertų – psichiatrų, išvados ir rekomendacijos.²⁸ Taigi šio stebėjimo taikymas nepriklauso nuo nusikalstamos veikos pavojingumo, o nuo asmens, padariusio nusikalstamą veiką psichikos sutrikimo ypatybių.

Stacionarinį asmens stebėjimą sustiprinto stebėjimo sąlygomis teismas taiko asmenims atsižvelgdamas ne tik į asmenų psichikos sutrikimo pobūdį, bet ir į padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą. Kitaip nei bendro stebėjimo sąlygomis, šios rūšies medicininei priverčiamosios priemonės skyrimui svarbus nusikalstamos veikos pobūdis ir jos pavojingumas. Šis stebėjimas skiriamas asmenims, kurių nusikalstama veika buvo smurtinio pobūdžio, sukėlė asmenims medicininių pasekmių. Teismas yra pasisakęs, kad „Pagrindinis kriterijus parenkant šią priverčiamąją medicinos priemonę yra psichikos sutrikimo pobūdis, reikalaujantis tam tikro stebėjimo ir gydymo režimo²⁹“. Taigi nors nusikalstamos veikos pavojingumas taikant šį stebėjimą yra svarbus, tačiau didžiausią įtaką daro asmens psichikos sutrikimo lygis.

Stacionarinį asmens stebėjimą griežto stebėjimo sąlygomis teismas taiko tik ypatingais atvejais. Šiuo atveju kitaip nei bendro ar sustiprinto stebėjimo sąlygomis, asmuo turi būti padaręs sunkią nusikalstamą veiką, kėsindamasis į kito žmogaus gyvybę ar sveikatą, taip pat asmens psichinė būklė turi būti tokia, kuri kelia pavojų ne tik asmeniui, bet ir aplinkai. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra įtvirtinta, kad žmogų draudžiama žaloti ar kankinti, žiauriai su juo elgtis, taip pat žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas³⁰. Kadangi asmenų, kurie yra nepakaltinami ir sunkiai sužalojo kitus asmenis ar atėmė jiems gyvybę bausti negali, tokiu atveju jiems yra taikoma priverčiamoji medicinos priemonė – stacionarinis stebėjimas griežto stebėjimo sąlygomis. Pateikiamas vienas teismo sprendimas dėl minėtos priverčiamosios medicinos priemonės asmeniui, kuris nužudė savo šeimos narį: „*M. G [...] būdamas nepakaltinamumo būsenoje, sirgdamas lėtiniu psichikos sutrikimu – paranoidine šizofrenija, dėl kurios negalėjo*

²⁸ „Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015-06-02 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-343-648/2015“, Eteismai praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 12 d.

<https://eteismai.lt/byla/126488440058962/2K-343-648/2015?word=Stacionarinis%20steb%C4%97jimas%20bendro%20steb%C4%97jimo%20s%C4%85lygomis>

²⁹ „Panevėžio Apygardos teismo 2019-08-29 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-163-337/2019“, Eteismai praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 12 d.

<https://eteismai.lt/byla/2845924806281/1S-163-337/2019?word=Stacionarinis%20steb%C4%97jimas%20sustiprinto%20steb%C4%97jimo%20s%C4%85lygomis>

³⁰ „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, LRS, žiūrėta 2021 m. balandžio 1 d.

<https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>

suvokti šios veikos pavojingumo ir valdyti savo veiksmu, [...] tyčia rankomis ir kojomis bei peiliu sudavė ne mažiau 30 smūgių savo tėvui V. G. į įvairias kūno vietas, padarydamas odos nubrozdinimus veide ir kojose, pjautines žaizdas galvoje, dešinėje peties srityje, dešinėje plaštakoje – sužalojimus, vertinamus nežymiu sveikatos sutrikdymu, durtinį pjautinį dešinio akies plyšio vidinio kampo sužalojimą, žaizdos kanalui pažeidžiant dešinįjį akies obuolį, kaktikaulio akiduobės viršutinę plokštelę, galvos smegenų kietąjį dangalą, galvos smegenų minkštuosius dangalus, galvos smegenų kairę kaktinę skiltį, kairįjį šoninį skilvelį, kaukolės skliauto vidinę plokštelę, durtinę pjautinę žaizdą žandikaulio kairio kampo srityje, žaizdos kanalui pažeidžiant poodžio minkštuosius audinius ir kaklo giliuosius raumenis, durtinę pjautinę žaizdą kaklo kairėje, žaizdos kanalui pažeidžiant poodžio minkštuosius audinius ir kaklo giliuosius raumenis, durtinę pjautinę žaizdą dešinio raktikaulio išorinio trečdaliao projekcijoje, žaizdos kanalui pažeidžiant poodžio audinius, tarpšonkaulinį raumenį, krūtinplėvę, dešinio plaučio viršutinę skiltį – sužalojimus, vertinamus sunkiu sveikatos sutrikdymu, kas komplikavosi ūmiu vidiniu ir išoriniu nukraujavimu, sukėlusiu nukentėjusiojo mirtį, tokiu būdu tyčia nužudė savo šeimos narį – tėvą V. G. [...] Teismas, vadovaudamasis Lietuvos Respublikos BPK 401, 403, 404 str. nutarė [...] taikyti priverčiamąją medicinos priemonę – stacionarinį stebėjimą griežto stebėjimo sąlygomis specializuotoje psichikos sveikatos priežiūros įstaigoje – Rokiškio psichiatrijos ligoninėje..“³¹

Apibendrinant visų rūšių stacionarinio asmens stebėjimo skyrimą galima teigti, kad tiksliai nėra apibrėžta, kada ir kurią rūšį teismas turėtų taikyti. Kiekvienos rūšies skyrimas priklauso tiek nuo asmens psichinės būklės bei nusikalstamos veikos pavojingumo. Stacionarinis stebėjimas griežto stebėjimo sąlygomis taikomas asmeniui „kuris padarė itin pavojingą veiką (sunkus kūno sužalojimas, nužudymas, padegimas ir pan.) ir kuris dėl savo psichikos sutrikimo itin pavojingas aplinkiniams“³². J. Zajančauskienė tvirtina, kad „Atskirai vertinamas nusikalstamos veikos pavojingumas negali turėti įtakos parenkant priverčiamosios medicinos priemonės rūšį, priešingu atveju pati priemonė taptų bausme“³³. **Taigi veikos pavojingumas ir psichikos sutrikimo laipsnis yra neatskiriami skiriant priverčiamąją medicinos priemonę.**

³¹ „Vilniaus apygardos teismo 2015-03-09 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. M1-198-172/2015“, Eteismai praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 18 d.

<https://eteismai.lt/byla/264932642770760/M1-198-172/2015?word=Stacionarinis%20steb%C4%97jimas%20grie%C5%B5to%20steb%C4%97jimo%20s%C4%85lygomis>

³² Liaudginas Erdvilas Radavičius, *Teisės psichiatrija: istorija ir dabartis, Monografija*, (Vilnius, Mykolo Romerio Universitetas, 2004)

³³ Zajančauskienė, supra note, 3: 80

Teismai yra pasisakę, jog „Pastebėtina, kad pagal baudžiamąjį įstatymą teismas turi diskreciją savo nuožiūra spręsti klausimą dėl būtinybės asmeniui taikyti priverčiamąsias medicinos priemones bei parinkti tokių priemonių rūšį.“³⁴

1.3. Medicinos prievartos priemonių taikymas Estijoje ir Latvijoje

Baltijos šalių BK taip pat yra įtvirtintos nepakaltinamą ir ribotą pakaltinamumą atitinkančios sąvokos. Nors Latvija ir Estija yra Lietuvos kaimyninės šalys, tačiau šių šalių baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtintos psichinių sutrikimų turinčių asmenų apibūdinančios sąvokos skiriasi, skiriasi ir jų apibūdinimas bei gydymo teisinis reglamentavimas.

Estijos BK 34 straipsnyje yra įtvirtinta „protinio pajėgumo“ sąvoka. Šia sąvoka aiškinama, kad asmuo nėra protiškai pajėgus, jei darydamas nusikalstamą veiką jis negalėjo suprasti veikos neteisėtumo ar negali elgtis pagal tokį supratimą dėl psichinės ligos, laikino sunkaus psichinio sutrikimo, psichinės negalios, silpnumo ar kitų sunkių psichinių sutrikimų.³⁵ Tame pačiame kodekse 35 straipsnyje yra įtvirtintas ir „sumažėjęs protinis pajėgumas“. Straipsnyje rašoma, kad jei asmens galimybės suprasti savo poelgio neteisėtumą ar elgtis pagal tokį supratimą iš esmės sumažėja dėl vienos iš jau minėtų 34 straipsnyje nurodytų priežasčių, teismas gali asmeniui taikyti 60 straipsnio nuostatas. 60 straipsnyje įtvirtintas bausmės mažinimas nustatytais atvejais. Nurodyta, kad maksimali mažintinos bausmės norma neturi viršyti dviejų trečdalių įstatyme numatytos maksimalios bausmės normos, taip pat minimali mažintina bausmės norma yra mažiausia atitinkamos rūšies bausmės norma. Įtvirtinta, jei bausmė už nusikalstamą veiką įkalinimas iki gyvos galvos, sušvelninant bausmę skiriama laisvės atėmimas nuo trejų iki penkiolikos metų.³⁶ Taigi lyginant su Lietuvos LR BK įtvirtintomis normomis, kai asmuo padaro nusikalstamą veiką būdamas nepakaltinamas ar riboto pakaltinamumo, matoma, kad Estijoje tokiais atvejais bausmė mažinama, o ne keičiama priverstiniu gydymu.

³⁴ „Kauno apygardos teismo 2018-10-10 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-817-810/2018“, Eismai praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 20 d.

<https://eteismai.lt/byla/201631191526862/1A-817-810/2018?word=Pasteb%C4%97tina%20kad%20pagal%20baud%C5%BEiam%C4%85j%C4%AF%20%C4%AFstajam%C4%85%20teismas%20turi%20diskrecij%C4%85%20savo%20nuo%C5%BEi%C5%ABra%20spr%C4%99stij%C4%85%20d%C4%971%20b%C5%ABtinyb%C4%97s%20asmeniui%20taikyti%20priver%C4%8Diam%C4%85sias%20medicinos%20priemones%20bei%20parinkti%20toki%C5%B3%20priemoni%C5%B3%20r%C5%AB%C5%A1%C4%AF>.

³⁵ „Criminal Code of the Republic of Estonia“ žiūrėta 2020 m. kovo 20 d.

https://www.legislationline.org/download/id/8244/file/Estonia_CC_am2019_en.pdf

³⁶ Ibid

Estijoje privalomas įtariamojo ar kaltinamojo paguldymas į gydymo įstaigą galimas, tačiau esant kitoms sąlygoms nei Lietuvoje. Estijos BPK numatyta, kad atliekant ilgai trunkančią teismo psichiatrinę ar teismo medicinos ekspertizę, procesą atliekanti įstaiga paskiria ekspertų komisijos ekspertizę ir įtariamojo ar kaltinamojo atžvilgiu taiko privalomą paguldymą į gydymo įstaigą. Ši procedūra galima prokuratūros prašymu ir remiantis ikiteisminio tyrimo teisėjo nurodymu ar teismo nutartimi. Įtariamasis ar kaltinamasis paguldytas į medicinos įstaigą gali būti ne ilgiau nei mėnesį, tačiau prokuratūros prašymu ikiteisminio tyrimo teisėjas gali pratęsti terminą iki trijų mėnesių. Šis laikotarpis būna įskaičiuojamas į suėmimo laiką.³⁷ Taigi Estijos baudžiamajame įstatyme nėra įtvirtinto tokio priverčiamojo gydymo koks yra įtvirtintas Lietuvoje. Estijoje nusikalstamą veiką padariusiems asmenims su psichikos sutrikimais gali būti švelninama bausmė, tačiau jie nėra priverstinai gydomi.

Latvijos baudžiamasis įstatymas yra panašus kaip ir Lietuvoje. Latvijos BK 13 straipsnyje įtvirtinta „psichinio nedarbingumo“ sąvoka. Asmeniui, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu buvo proto negalios būsenoje, tai yra dėl proto sutrikimo ar psichinės negalios negalėjo suprasti savo veiksmų ar jų valdyti, negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Tokiam asmeniui teismas gali paskirti BK nustatytas privalomasias medicininio pobūdžio priemones. Latvijos BK 14 straipsnyje yra įtvirtinta „sumažėjusio psichinio pajėgumo“ sąvoka. Asmeniui, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu dėl sumažėjusio protinio pajėgumo negalėjo visapusiškai suprasti savo veiksmų ir jų kontroliuoti, teismas gali mažinti paskirtą bausmę ar atleisti asmenį nuo bausmės atsižvelgdamas į faktines nusikaltimo aplinkybes. Tokiam asmeniui taip pat gali būti taikomos priverčiamosios medicininio pobūdžio priemonės. To paties kodekso 68 straipsnyje šios priemonės, kurios gali būti taikomos psichinėmis ligomis sergančiam asmeniui, yra įvardintos:

1. Ambulatorinis gydymas medicinos įstaigoje;
2. Bendrojo pobūdžio gydymas psichiatrijos ligoninėje (palatoje);
3. Gydymas su apsauga specializuotoje psichiatrijos ligoninėje (palatoje).

Latvijos baudžiamajame įstatyme yra nurodyta, jei asmuo padaręs nusikalstamą veiką būdamas protiškai nedarbingas ar sumažėjusiu psichiniu pajėgumu nėra pavojingas visuomenei, toks asmuo gali būti atiduotas artimųjų globai ar kitiems asmenims, kuriems bus pavesta tokį asmenį slaugyti. Taip pat galimas medicininis gydymas ir laisvės atėmimo vietoje, kuriems nustatytas sumažėjęs protinis pajėgumas.³⁸

³⁷ „Criminal Procedure Code of the Republic of Estonia“, žiūrėta 2020 m. kovo 20 d.
https://www.legislationline.org/download/id/8245/file/Estonia_CPC_2003_am2019_en.pdf

³⁸ „Criminal Law of the Republic of Latvia“, žiūrėta 2020 m. kovo 20 d.
https://www.legislationline.org/download/id/8266/file/Latvia_CC_1998_am2018_en.pdf

Taigi Latvijos baudžiamajame įstatyme taip pat kaip ir Lietuvos yra įtvirtintos priverčiamosios medicinos priemonės. Jos netgi panašios kaip ir Lietuvoje, tačiau yra tokių išimčių kaip gydymo taikymas įkalinimo įstaigose ar atidavimas globai. Lyginant visų trijų Baltijos šalių baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtintas normas, dėl nusikalstamos veikos padariusių asmenų su psichiniais susirgimais, galima sakyti, kad Lietuvos ir Latvijos jurisprudencija yra labai panaši. Nors sąvokos ir skiriasi, tačiau pats medicinos priemonių taikymas yra panašus. Estija, nors ir kaimyninė šalis, tačiau joje psichinius susirgimus turintiems asmenims nėra taikomas gydymas – jiems skiriama bausmė, nors ir yra švelninama. Taigi apibendrinant galima teigti, nors Lietuva ir Latvija psichikos sutrikimų turintiems asmenims už nusikalstamos veikos padarymą skiria gydymą, tuo tarpu Estija – baudžia švelnindama bausmę.

1.4. Medicinos prievartos priemonių taikymas

LR BPK XXIX skyriuje yra įtvirtintas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas. Šiame kodekse yra įtvirtinta, kad bendra tvarka pradėtas procesas tampa priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesu tuomet, kai ikiteisminio tyrimo metu ar nagrinėjant bylą teisme nustatoma, kad asmuo yra nepakaltinamas ar ribotai pakaltinamas arba po nusikalstamos veikos padarymo jam sutriko psichika ir toks asmuo negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti. Šios priemonės taikomos ir tada, kai po bausmės paskyrimo asmeniui sutriko psichika ir dėl to jis negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti.³⁹

Lietuvos Aukščiausiasis teismas yra nurodęs, kad „Teismų praktikoje yra nurodyta, kad priverčiamosios medicinos priemonės gali būti teismo taikomos tik baudžiamojo įstatymo numatyta ir uždrausta veiką padariusiems asmenims. Kartu teismas turi konstatuoti, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo yra arba nepakaltinamas [...], arba ribotai pakaltinamas [...], arba asmuo, kuriam po nusikalstamos veikos padarymo sutriko psichika ir dėl to jis nebegali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti [...]. Taigi, kiekvieną kartą sprendamas priverčiamųjų medicinos priemonių skyrimo klausimą, teismas turi konstatuoti tokių pagrindų visumą: pirma, padaryta nusikalstama veika, ir antra, šią veiką padariusiam asmeniui yra sutrikusi psichika [...].“⁴⁰

³⁹ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, TAR, žiūrėta 2020 m. kovo 21
<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.EC588C321777/asr>

⁴⁰ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2017 m. gruodžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-328-648/2017“, Infolex praktika, žiūrėta 2020-03-23
http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/1556024&Zodziai=%22priver%C4%8Diamosios%20medicinos%20prie%20mon%C4%97s%20gali%20b%C5%ABti%20teismo%20taikomos%22#B_0 [2020-03-23]

Lietuvos aukščiausiasis teismas taip pat yra išaiškinęs, kad „Pagal baudžiamąjį įstatymą teismas turi diskreciją savo nuožiūra spręsti klausimą dėl būtinybės asmeniui taikyti priverčiamąsias medicinos priemones ir parinkti tokių priemonių rūšį. [...] Šiuo atveju įstatymų leidėjas tiesiogiai neįtvirtino reikalavimo atsižvelgti į padarytos veikos pavojingumą. Pagrindinis kriterijus parenkant šią medicinos priemonę yra psichikos sutrikimo pobūdis, reikalaujantis tam tikro stebėjimo ir gydymo režimo. Asmens psichikos sutrikimo laipsnio nustatymas yra specialių žinių reikalaujantis klausimas, todėl šiuo atveju ypatingą reikšmę įgyja teismo ekspertų – psichologų ir psichiatrų išvados bei rekomendacijos.“⁴¹

1.4.1. Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo pradžios pagrindai

Pagrindas pradėti priverčiamųjų medicinos priemonių procesą – teismo psichiatrinės ekspertizės aktas. LR BPK 396 straipsnio pirmoje dalyje yra nurodyta, kad asmenį siųsti teismo psichiatrijos ekspertizei galima tik tuo atveju, kai yra pakankamai duomenų, rodančių, kad asmuo padarė nusikalstamą veiką, dėl kurios atliekamas tyrimas.⁴² Šiuos įrodymus turi vertinti prokuroras prieš kreipdamasis į ikiteisminio tyrimo teisėją.

Ikiteisminio tyrimo stadijoje dažniausiai siekiama įvertinti ar asmeniui reikalinga skirti teismo psichiatrijos ekspertizę. Esant įtarimams, kad asmuo padaręs nusikalstamą veiką yra sutrikusios psichikos arba pats asmuo apklausos metu pasako, kad buvo gydytas psichiatrinėse ligoninėse, surenkami tokio asmens medicininiai dokumentai ir siunčiami į Valstybinę teismo psichiatrijos tarnybą prie Sveikatos apsaugos ministerijos (toliau – VTPT prie SAM) teismo psichiatrams nustatyti ar reikalinga tokiam skirti teismo psichiatrinę ekspertizę. Išanalizavęs asmens medicininius dokumentus ekspertas pateikia išvadą, kurioje nurodo, ar tikslinga skirti asmeniui teismo psichiatrinę ekspertizę. „Teismo psichiatrijos ekspertizė - teismo ar teisėjo paskirtas proceso veiksmas, kai, siekiant atsakyti į specialius teismo psichiatrijos žinių reikalaujančius klausimus, teismo psichiatras ekspertas atlieka turinčius teisinės reikšmės asmenų psichikos būklės tyrimus ir jų rezultatus fiksuoja ekspertizės akte“⁴³ Ekspertizės skirstomos į ambulatorines, stacionarines ir pomirtines. Ambulatorinė ekspertizė atliekama tada, kai ekspertinę išvadą galima pateikti remiantis vienkartiniais tyrimais, o stacionarinė – kai ekspertinei išvadai

⁴¹ „Lietuvos apeliacinio teismo 2017-01-20 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-211-483/2017“, Eteismai praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 23 d.

<https://eteismai.lt/byla/52929812754825/1A-211-483/2017?word=priver%C4%8Diam%C5%B3j%C5%B3%20medicinos%20priemoni%C5%B3%20taikymo>

⁴² Ibid

⁴³ „Teismo psichiatrijos ekspertizės organizavimo ir atlikimo aprašas“, LRS, žiūrėta 2020 m. kovo 23 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.451539/asr>

pateikti reikia ilgalaikio ekspertinio tyrimo. Pastarąją skiria tik teismo psichiatrai ekspertai rekomendavus. Ši ekspertizė atliekama tik VTPT specializuotų ekspertizių skyriuje.⁴⁴ Ekspertas išvadoje nurodo, kokią konkrečią ekspertizę tikslinga skirti asmeniui padariusiam nusikalstamą veiką. 2019 metais VTPT įtariamiesiems, kaltinamiesiems, teisiamesiems ir nuteistiesiems iš viso atliko 884 teismo psichiatrijos ekspertizes, iš kurių 716 buvo ambulatorinės, o 169 stacionarios. Iš šių ekspertizių 411 buvo atliktos teisme.⁴⁵

Vadovaujantis LR BPK 396 straipsnio 3 dalimi asmeniui, kuris padarė nusikalstamą veiką, privalo būti paskirtas gynėjas nuo nutarties skirti psichiatrijos ekspertizę priėmimo momento, jei gynėjas anksčiau byloje nedalyvavo bendrais pagrindais⁴⁶.

Ekspertizės skyrimo tvarka yra įtvirtinta LR BPK. Prokuroras, pripažinęs būtinumą skirti ekspertizę, raštu praneša (surašo pranešimą apie būtinumą skirti ekspertizę) įtariamajam, jo gynėjui ir kitiems ekspertizės rezultatais suinteresuotiems proceso dalyviams ir nurodo terminą, per kurį šie asmenys gali pateikti prašymus dėl klausimų ekspertui, dėl konkretaus eksperto skyrimo ir pateikti papildomą medžiagą ekspertizei. Po to prokuroras surašo pareiškimą skirti ekspertizę ir su juo kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją. Prie šio pareiškimo prideda proceso dalyvių prašymus arba nurodo, kad prašymų negauta. Ikiteisminio tyrimo teisėjas gavęs minėtą pareiškimą nusprendžia ar skirti ekspertizę ir priima nutartį. Ši nutartis būna nusiunčiama į ekspertizės įstaigą.⁴⁷ Ekspertizę paskyręs ar pateikiantis pareigūnas teismo psichiatrai privalo pateikti baudžiamosios bylos medžiagą ir medicininę dokumentaciją⁴⁸.

Ekspertizės įstaiga gavusi teismo nutartį taikyti asmeniui teismo psichiatrijos ekspertizę nustato datą, kada nusikalstamą veiką padaręs asmuo turi atvykti ekspertizei atlikti. Teismo psichiatrijos ekspertizėje sprendžiami uždaviniai:

1. „Įvertinti įtariamojo, kaltinamojo ar administracinį nusižengimą padariusio asmens psichikos būseną veikos metu bei gebėjimą suprasti savo veiksmų esmę ir juos valdyti;
2. Įvertinti įtariamojo, kaltinamojo asmens dabartinę psichikos būseną ir gebėjimą dalyvauti teismo procese;

⁴⁴ „Teismo psichiatrijos ekspertizės organizavimo ir atlikimo aprašas“, supra note.

⁴⁵ „Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos prie Sveikatos apsaugos ministerijos ataskaita“, žiūrėta 2020 m. kovo 23 d.

<https://www.vtpt.lt/uploads/2019%20ataskaita.pdf>

⁴⁶ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, supra note

⁴⁷ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, supra note

⁴⁸ „Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro įsakymas „Dėl Rekomendacijų dėl užduočių specialistams ir ekspertams skyrimo patvirtinimo“, TAR, žiūrėta 2020 m. kovo 23 d.

<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.A9B352D1618D/asr>

3. Įvertinti įtariamojo, kaltinamojo asmens socialinį pavojingumą ir rekomenduoti medicininio poveikio priemonės rūšį, esant nepakaltinamumo ar riboto pakaltinamumo indikacijoms;
4. Įvertinti asmeniui po bausmės paskyrimo atsiradusius psichikos sutrikimus ir jo gebėjimą tęsti bausmės atlikimą;
5. Įvertinti liudytojo psichikos būsenos ypatumus ir gebėjimą dalyvauti procese bei duoti adekvačius parodymus;
6. Įvertinti nukentėjusiojo asmens psichikos būsenos ypatumus, gebėjimą dalyvauti procese, duoti adekvačius parodymus bei įvertinti jo sveikatos sutrikdymo mastą;
7. Įvertinti priešmirtinę nusižudžiusio asmens psichikos būseną.⁴⁹

Teismo psichiatrijos ekspertas atsakęs į aukščiau minimus, ar nutartyje nurodytus klausimus išvadoje parašo, ar reikalinga asmeniui skirti priverčiamąsias medicinos priemones, o jei taip, tai kokios rūšies.

Prokuroras, perduodamas bylą teismui taikyti priverčiamąsias medicinos priemones, surašo nutarimą, kuriame nurodo asmens, kuriam bus taikomos priverčiamosios medicinos priemonės, duomenis – vardą, pavardę, asmens kodą, šeimyninę padėtį ir kitas svarbias aplinkybes. Nutarime turi būti nurodyta ir baudžiamojo įstatymo uždraustos veikos padarymo vieta, laikas, būdas, padariniai, kitos aplinkybės bei duomenys apie nukentėjusįjį, pagrindas taikyti priverčiamąsias medicinos priemones.⁵⁰

Teismas išnagrinėjęs bylą ir priimdamas nutartį sprendžia LR BPK 401 straipsnio 2 dalyje nurodytus klausimus - ar padaryta nusikalstama veika; ar ją padarė asmuo, kurio byla nagrinėjama; ar po nusikalstamos veikos padarymo tam asmeniui sutriko psichika ir dėl to jis negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti; ar taikytina priverčiamoji medicinos priemonė ir būtent kokia.⁵¹

⁴⁹ „Teismo ekspertizės rūšių sąraše nurodytų teismo ekspertizės rūšių sprendžiami uždaviniai patvirtinti teismo ekspertų veiklos koordinavimo tarnybos 2019-09-26 sprendimu“, LRS, žiūrėta 2020 m. kovo 24 d.

⁵⁰ „Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro įsakymas „Dėl rekomendacijų dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso atliekant ikiteisminį tyrimą“, TAR, žiūrėta 2020 m. kovo 24 d.
<https://www.e-tar.lt/portal/legalAct/TAR.2B201187A384>

⁵¹ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. spalio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-439/2010“, Infoplex praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 24 d.
<http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/174334>

1.4.2. Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo pratęsimas, rūšies pakeitimas ar panaikinimas

Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo pratęsimas, rūšies keitimas ar panaikinimas yra įtvirtintas LR BPK 405 straipsnyje.

Teismas, taikydamas priverčiamąsias medicinos priemones, nenustato konkretaus jų taikymo termino. Baudžiamajame įstatyme yra numatyta, kad šios priemonės taikomos tol, kol asmuo pasveiksta ar pagerėja tokio asmens psichinė būklė. Lietuvos Aukščiausiasis teismas savo nutartyse yra pabrėžęs, kad „teismas ne rečiau kaip kartą per šešis mėnesius privalo spręsti dėl priverčiamosios medicinos priemonės taikymo pratęsimo, rūšies pakeitimo ar panaikinimo“⁵². Šis šešių mėnesių laikotarpis yra įtvirtintas LR BPK.

LR BPK 405 straipsnio 3 dalyje nurodytos nutartys, kurias gali priimti teismas:

- 1) „pratęsti priverčiamosios medicinos priemonės taikymą, – jeigu asmens sveikatos būklė nepasikeitė;
- 2) pakeisti pirmiau taikytos priverčiamosios medicinos priemonės rūšį, – jeigu asmens sveikatos būklė pasikeitė;
- 3) panaikinti taikytą priverčiamąją medicinos priemonę, – jeigu asmuo pasveiko ir išnyksta reikalas tokią priemonę taikyti.“⁵³

Lietuvos aukščiausiasis teismas yra išaiškinęs dėl priverčiamųjų medicinos priemonių pratęsimo, pakeitimo ar panaikinimo. „Pažymėtina, kad teismas nenustato priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo laiko. BK 98 straipsnyje yra nurodyta, kad jos taikomos, kol asmuo pasveiksta arba pagerėja jo psichikos būklė bei išnyksta jo pavojingumas. Teismas ne rečiau kaip kartą per šešis mėnesius pagal sveikatos priežiūros įstaigos išvadą privalo spręsti klausimą dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo pratęsimo, rūšies pakeitimo ar jų taikymo panaikinimo. Jeigu priverčiamąsias medicinos priemones taikyti asmeniui nebūtina, taip pat jeigu teismas panaikina šių priemonių taikymą, asmuo gali būti teismo perduodamas giminaičių ar kitų asmenų globai ar rūpybai ir kartu jam gali būti nustatomas medicininis stebėjimas. Todėl teisėjų kolegija pažymi, kad, jei ligonio būklė iš tikrųjų pagerės, pirmosios instancijos teismas, remdamasis gydytojų komisijos išvada galės priimti sprendimą dėl priverčiamosios medicinos

⁵² „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. spalio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-253-976/2019“, Infoplex praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 26 d.

http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/1772836#B_0

⁵³ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, supra note.

priemonės taikymo panaikinimo BPK 405 straipsnyje nustatyta tvarka.⁵⁴ Dėl priverčiamųjų medicinos priemonių pratęsimo, pakeitimo ar nutraukimo sprendžia teismas, tai daroma nutartimi.

Analizuojant archyvinės baudžiamąsias bylas matoma, kad teismas laikosi 6 mėnesių termino dėl bylų peržiūrų. Teismai šias peržiūras vykdo atsižvelgdami į gydytojų bei ekspertų išvadas, pagal jas ir sprendžia dėl priverčiamųjų priemonių pratęsimo, pakeitimo ar panaikinimo. Deja, daugiausiai priverčiamųjų medicinos priemonių yra pratęsimos motyvuojant tuo, kad nusikalstamą veiką padarę asmenys išlieka pavojingi sau ir kitiems. Lietuvių autorės nuomone „Norint pakeisti priemonės rūšį būtinos dvi sąlygos: būtinybė taikyti naująją ir nustoti taikyti ankstesniąją. Šios sąlygos atsiranda tuomet, kai asmens psichikos būklė arba pablogėja, arba kai pagerėja. Pastaroji sąlyga dažnesnė, ir tokiu atveju tolygiai pereinama prie lengvesnių priemonių taikymo, kol galiausiai jos panaikinamos. Mūsų nuomone, atsiradus priemonei „ambulatorinio stebėjimo pirminės psichikos sveikatos priežiūros įstaigose“, plačiau bus taikomas „tolygios“ priemonės rūšies pakeitimo principas.“⁵⁵

Reikėtų paminėti Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 straipsnį. Jame yra nurodyta, kad kiekvienas žmogus turi tiesę į laisvę ir asmens neliečiamybę⁵⁶. Šio straipsnio laikymąsi EŽTT jurisprudencija yra įtvirtinusi minimaliais reikalavimais:

1. „Priverstinis pristatymas į psichiatrinę ligoninę reikalauja susistemintų psichikos sveikatos sritį reguliuojančių įstatymų.
2. Prieš priverstinį pristatymą į psichiatrinę ligoninę privalo būti atliekama išankstinė medicininė ekspertizė, įrodanti psichikos sutrikimą.
3. Psichikos sutrikimas privalo būti pakankamai sunkus (rūšis arba laipsnis) tam, kad būtų taikomas priverstinis pristatymas.
4. Pacientas, priverstinai pristatytas į psichiatrinę ligoninę, turėtų būti joje laikomas tol, kol jis turi tokio laipsnio sutrikimą. Tačiau asmens sulaikymo panaikinimas pagerėjusios būklės atveju neprivalo būti greitas ir besąlygiškas. Valstybė gali atidėti sulaikymo panaikinimą pagrįstam laikotarpiui tam, kad būtų išspręsti tolesnės priežiūros klausimai (pvz.: gyvenamosios vietos suradimas).
5. Pacientas, priverstinai pristatytas į ligoninę, privalo būti nedelsiant informuojamas apie sulaikymo priežastis ta kalba, kurią jis/ji supranta.

⁵⁴ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. gegužės 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-263/2011“, Infoplex praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 26 d.
<http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/teise/Default.aspx?id=20&item=doc&AktoId=205843&cid=63951;#pa4>

⁵⁵ Zajančkauskienė, supra note.

⁵⁶ „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija“, LRS, žiūrėta 2020 m. kovo 28 d.
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19841>

6. Po sulaikymo asmeniui privalo būti suteikiama galimybė patikrinti jo/jos sulaikymo teisėtumą teisme. Tai gali būti atliekama:
 - (a) suteikiant ankstesnės automatiškos peržiūros galimybę, arba
 - (b) suteikiant pacientui teisę pateikti pareiškimą jo pasirinktu laiku, arba
 - (c) suteikiant abi minėtas galimybes.
7. Pacientui privalo būti suteikiamos kitos galimybės patikrinti jo/jos sulaikymo teisėtumą kasmet.
8. Pacientas, siekdamas pirmosios peržiūros po jo/jos sulaikymo, privalo greitai gauti teismo sprendimą su nurodytomis priežastimis dėl jo/jos sulaikymo teisėtumo. Žinoma, tai privalo būti atliekama greičiau nei per 8 savaites, o jeigu įmanoma - per 4 savaites.
9. Antrai arba tolesnei peržiūrai sprendimas privalo būti gaunamas greičiau nei per keturis mėnesius, o jei gali įmanoma - per du mėnesius.
10. Pacientas privalo turėti galimybę būti išklaustas arba asmeniškai, arba, jei būtina, - per teisinį atstovą.
11. Pacientui privalo būti suteikta teisinio atstovavimo galimybė, jeigu tai yra būtina dėl jo/jos proto negalios. Ši būtinybė kyla tais atvejais, kai pacientas yra nepajėgus tinkamai surinkti ir pateikti argumentus savo labui, arba spręsti kylančius teisinius klausimus.
12. Teisininkas, atstovaujantis pacientui, privalo turėti galimybę susipažinti su ligoninės turima informacija apie pacientą.
13. Teismo įgaliojimai privalo būti pakankami, kad jis galėtų spręsti su sulaikymu susijusius klausimus, įskaitant galėjimą nustatyti, ar paciento psichikos sutrikimas vis dar yra tokio laipsnio, kuris reikalauja priverstinio sulaikymo, ir Teismas privalo turėti galias paleisti pacientą, jeigu jo sulaikymas yra nebepateisinamas.
14. Tuo atveju, jeigu teismas, priėmęs sprendimą atšaukti paciento sulaikymą, nusprendžia tai padaryti su sąlyga, kad bus pasirūpinta jo reabilitacija, teismas privalo turėti galią priversti spręsti reabilitacijos klausimą, siekiant išvengti nepagrįsto sulaikymo atšaukimo uždelsimo.
15. Asmuo, kuris yra bet kokio pažeidimo pagal 5 straipsnį auka, privalo turėti teisiškai vykdytiną teisę į kompensaciją nacionaliniuose teismuose.⁵⁷

Lietuvos teismai per metus išnagrinėja didelį skaičių bylų. Remiantis teismų statistika, pirmosios instancijos teismas 2020 metais iš 17225 bylų 302 nagrinėjo dėl priverčiamųjų

⁵⁷ „MDAC mokymo medžiaga teisininkams ir NVO apie Europos žmogaus teisių konvenciją ir žmonių, turinčių psichikos sveikatos problemų ir (ar) raidos sutrikimų, teises“, žiūrėta 2020 m. kovo 29 d. <https://pdfslide.net/documents/eztck-2-straipsnis.html>

medicinos priemonių taikymo. Tai 52 bylomis mažiau nei 2019 metais, tačiau matomas žymus augimas tokių bylų nuo 2017 metų iki 2019 metų (žr. pav. 1):⁵⁸

1 Lentelė. Išnagrinėtų bylų dėl priverčiamųjų medicinos priemonių skaičiaus pirmosios instancijos teismuose⁵⁹

	2017 m.	2018 m.	2019 m.	2020 m.
Iš viso bylų	19858	20006	18175	17225
Dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo	302	335	354	302

Taigi nors bendrai nagrinėjamų teismuose bylų skaičius sumažėjo, tačiau 2019 metais bylų dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo skaičius buvo ženkliai išaugęs. Tai gali sąlygoti ir tai, kad nuo 2016 metų drastiškai pradėjo kilti skaičius psichinėmis ligomis sergančių asmenų. 2016 metais užfiksuotas 173965 susirgimas, 2017 metais – 184666, 2018 metais užfiksuoti 196288 tokie sirgimai, 2019 metais – 200226. Lyginant visus metus susirgimų skaičius drastiškai auga, o per paskutinius metus psichinėmis ligomis susirgo 3938 daugiau asmenų nei praėjusiais metais.⁶⁰ Sergančių psichinėmis ligomis skaičius per du metus iš ties labai padidėjo, todėl tai gali sąlygoti ir priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo teismuose padidėjimą. Tokios bylos sudaro net porą procentų nuo visų kitų bylų. Tai nėra maži rodikliai, todėl autoriaus nuomone, tokios bylos turi būti itin kruopščiai nagrinėjamos.

1.5. Europos Žmogaus Teisių teismo byla dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo – D. R. prieš Lietuvą

Europos Žmogaus Teisių teismas (toliau – EŽTT) 2018 metų birželio 26 dieną paskelbė sprendimą byloje D.R. prieš Lietuvą (Nr. 691/15). Pareiškėja teigė, kad valstybės institucijų

⁵⁸ Lietuvos teismų statistika, žiūrėta 2020 m. kovo 30 d.

<https://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>

⁵⁹ Lentelė. Išnagrinėtų bylų dėl priverčiamųjų medicinos priemonių skaičiaus pirmosios instancijos teismuose, Šaltinis: Sudaryta autorės, pagal Lietuvos teismų statistiką, žiūrėta 2020 m. kovo 30 d.

<https://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>

⁶⁰ „Tam tikromis ligomis sergančių suaugusių (18 metų ir vyresnių) asmenų skaičius“, žiūrėta 2020 m. kovo 30 d.

<https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/>

veiksmi vežant pareiškėją teismo psichiatrinei ekspertizei atlikti ir taikant priverčiamąją medicinos priemonę – stacionarinį gydymą specializuotoje psichikos sveikatos priežiūros įstaigoje pažeidė Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – konvencija) 5 straipsnio 1 dalis (teisė į laisvę ir saugumą).

Pareiškėja gimė 1958 m., gyvena Tauragės rajone. Nuo 1999 m. jai diagnozuoti keli psichiniai sutrikimai, tokie kaip šizo-afektinis sutrikimas, depresija, manija ir panikos sutrikimas. Ji ne kartą buvo paguldyta į psichiatrijos ligonines, tačiau toliau aprašytų įvykių metu ji išsaugojo visišką teisnumą. 2014 m. vasario – rugsėjo mėn. pareiškėjai buvo skirtos administracinės nuobaudos už kito asmens įžeidimą viešoje vietoje, už tai, kad paaugliui grasino elektrošoko prietaisas ir už nepilnamečio gąsdinimą.⁶¹

2013 m. pareiškėja nusipirko ašarinių dujų balionėlį. Anot jos, ji tai padarė norėdama apsiginti nuo kai kurių savo kaimo gyventojų, kurie dažnai ją įžeidinėjo dėl psichinės ligos. 2013 m. lapkričio 16 d., apie 7.30 val., pareiškėja papurškė ašarinių dujų penkiolikmetei, vadinamai E. Ašarinės dujos sukėlė E. fizinį skausmą, tačiau ji nepatyrė jokių sužalojimų. Tauragės policija pareiškėjos atžvilgiu pradėjo ikiteisminį tyrimą dėl viešosios tvarkos pažeidimo pagal Baudžiamojo kodekso 284 straipsnio 1 dalį. 2014 metų liepos 1 dieną Tauragės rajono apylinkės teismas paskyrė D. R. priverčiamąją medicinos priemonę - stacionarinį stebėjimą specializuotoje psichikos sveikatos priežiūros įstaigoje, t.y. Rokiškio psichiatrinėje ligoninėje.⁶²

Pareiškėja minėtą teismo sprendimą apskundė apeliacine tvarka. Skunde nurodė, kad pirmosios instancijos teismas nepakankamai įvertino jos psichinę būklę, neišklausė įrodymų iš ją gydančio gydytojo ir nepaskyrė naujo psichiatrinio įvertinimo, nepaisant to, kad nuo 2014 m. birželio mėnesio ji savanoriškai gydėsi. Apeliaciniame skunde pareiškėja taip pat pateikė skundų dėl to, kad 2014 m. balandžio 15 d. ji buvo paimta atlikti psichiatrinį vertinimą be jos sutikimo, taip buvo suvaržyta jos laisvė. Apeliacinis teismas skundą atmetė. 2014 metų lapkričio 13 dieną pareiškėja buvo pristatyta į Rokiškio psichiatrijos ligoninę priverstiniam gydymui.⁶³

Pareiškėja teigia, kad ji buvo neteisėtai sulaikyta ir iš jos buvo atimta laisvė tam, kad ji būtų nuvežta į teismo psichiatrijos centrą Klaipėdoje. EŽTT pažymėjo, kad konvencijos 5 straipsnis įtvirtina pagrindinę teisę, būtent asmens apsaugą nuo savavališko valstybės kišimosi į jo teisę į laisvę. Teismas taip pat pakartoja, kad bet koks laisvės atėmimas turi būti „teisėtas“. Šioje byloje nebuvo ginčo dėl to, kad 2014 m. balandžio 15 d. pareiškėjai buvo atimta laisvė. Teismo

⁶¹ „European court of human rights 26 June 2018 case of D.R. v Lithuania Application no. 691/15“
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-184425%22%5D%7D>

⁶² Ibid

⁶³ Ibid

nuomone, laisvės atėmimo buvimą aiškiai įrodė ir aplinkybės, kuriomis pareiškėja buvo nuvežta į Klaipėdos teismo psichiatrijos centrą - ji priešinosi policijos pareigūnams, buvo surakinta antrankiais ir vežama ten policijos mašina. Teismas daro prielaidą, kad pareiškėjui buvo atimta laisvė nuo 2014 m. balandžio 15 d. ryto iki vakaro. Taigi pareiškėjo laisvės atėmimas nebuvo „įstatymų nustatyta tvarka“, kaip reikalaujama Konvencijos 5 straipsnio 1 dalyje. Taigi ši nuostata buvo pažeista.⁶⁴ Nei vienas iš Lietuvos teismų neatsižvelgė į pareiškėjos išsakytą skundą dėl neteisėto laisvės atėmimo. Lietuvos teismų nuomone, pareiškėjos pristatymas į teismo psichiatrijos ekspertizę buvo teisėtas ir nesujęs su laisvės atėmimu.

Pareiškėja teigia, kad ji prieš savo valią buvo neteisėtai paguldyta į psichiatrinę ligoninę, vidaus teismai nepakankamai ištyrė jos psichinę būklę ir sprendimas paguldyti ją į psichiatrinę ligoninę nebuvo tinkamai motyvuotas, juo labiau kad tuo metu ji buvo gydoma savo noru. EŽTT pažymėjo, kad nei Tauragės apylinkės teismas, nei Klaipėdos apygardos teismas asmeniškai neištyrė pareiškėjos. Iš tikrųjų jos dalyvavimas teismo posėdyje nebuvo privalomas pagal Lietuvos, o psichiatrai rekomendavo jos nekviesti, tačiau pagal teismo nusistovėjusią praktiką, bylose dėl psichikos sutrikimų turinčių asmenų izoliavimo reikia leisti, kad suinteresuotas asmuo būtų išklaustytas asmeniškai arba prireikus būtų atstovaujamas. Teismas taip pat pažymi, kad posėdyje Tauragės rajono apylinkės teisme pareiškėjos advokatas informavo teismą, kad nuo 2014 m. birželio mėn. pareiškėja buvo savanoriškai gydoma psichiatrinėje ligoninėje, todėl jos psichinę būklę reikėjo įvertinti iš naujo. Taip pat apeliaciniame skunde Klaipėdos apygardos teismui ieškovė paprašė teismo paskirti naują psichiatrinį vertinimą. Nacionaliniai teismai sprendimuose iš viso neaptarė tolimesnio pareiškėjo gydymo klausimo ir nepateikė jokių priešasčių atmesti prašymą dėl naujo psichiatrinio tyrimo. Esant tokioms aplinkybėms, teismas mano, kad nacionaliniai teismai savo sprendimais tinkamai neįrodė, kad tuo metu, kai buvo priimtas sprendimas paguldyti pareiškėją į ligoninę, jos būklė buvo tokia, kad jai reikėjo priverstinio gydymo. Be to, vidaus teismai savo sprendimuose nenurodė, kad prieš iškeldami pareiškėją į psichiatrinę ligoninę jie apsvarstė kitas, ne tokias griežtas priemones. Konkrečiai kalbant, nei psichiatrų išvadose, nei teismų sprendimuose nebuvo tiesiogiai nagrinėjamas klausimas, ar pareiškėjos psichinė būklė kelia pavojų sau ar kitiems. Šiuo atžvilgiu teismas negali nepastebėti, kad Tauragės rajono apylinkės teismo ir Klaipėdos apygardos teismai iš esmės pakartojo psichiatrinio įvertinimo išvadas, nepateikdami jokios nepriklausomos analizės, ar pareiškėja turi būti hospitalizuota. Teismas mano, kad ypač nesąžininga yra tai, kad vidaus teismai iš esmės neatsižvelgė į jokių pareiškėjos ir jos advokato argumentus. Konkrečiai, Klaipėdos apygardos teismas pareiškė, kad „ieškovės apeliaciniame skunde pateikti argumentai patvirtina, kad ji

⁶⁴ Ibid

negalėjo kritiškai įvertinti savo sutrikimo ir nesuprato savo psichinės būklės keliamo pavojaus ar būtinybės gydytis. Teismo nuomone, toks samprotavimas - pagal kurį asmens nenoras būti paguldytam į psichiatrinę ligoninę rodo jo nesugebėjimą įvertinti savo būklės ir dėl to atsiranda dar viena priežastis priverstiniam hospitalizavimui - nesuderinamas su veiksmingos Konvencijos apsaugos principu. Teisingumo teismas anksčiau yra nusprendęs, kad, atsižvelgiant į psichiatrų profesinę kompetenciją, sveikatos priežiūros specialistams suteiktos plačios galios turi būti atsvertos procedūromis, kuriomis siekiama užkirsti kelią beatodairiškam priverstiniam hospitalizavimui. Atsižvelgdamas į turimą medžiagą, Teismas negali padaryti išvados, kad pareiškėjo byloje buvo suteiktos pakankamos apsaugos nuo savavališkos psichiatrinės hospitalizacijos priemonės. Visi šie samprotavimai leidžia Teismui daryti išvadą, kad pareiškėjos priverstinė psichiatrinė hospitalizacija buvo paskirta savavališko proceso metu, todėl ji nebuvo „įstatymų nustatyta tvarka“ 5 straipsnio 1 dalies prasme. Taigi ši nuostata buvo pažeista.⁶⁵ Kaip buvo minėta, nei vienas iš Lietuvos teismų neatsižvelgė nei į pareiškėjos prašymus, nei nuomonę. Pareiškėja savarankiškai nuvyko gydytis į psichiatrijos ligoninę, tačiau teismams toks gydymosi būdas netiko – jie į šias aplinkybes neatsižvelgė. Taip pat nebuvo atsižvelgta ir į pareiškėjos prašymus dalyvauti teismo posėdžiuose, jie buvo ignoruojami, taip buvo pažeistos pareiškėjos teisės. Teismas manė, kad jos dalyvavimas nėra reikalingas ir būtinas, taip atimdamas iš pareiškėjos teisę pasisakyti.

Teismas pažymėjo, kad psichikos sutrikimas gali būti laikomas tokio laipsnio, kuris reikalauja priverstinio gydymo, jei nustatoma, kad atitinkamas asmuo turi būti izoliuotas, nes asmeniui reikia terapijos, medikamentų ar kitokio klinikinio gydymo, kad būtų galima išgydyti ar palengvinti jo būklę, tačiau taip pat tais atvejais, kai asmeniui reikalinga kontrolė ir priežiūra, kad būtų išvengta, pavyzdžiui, žalos sau ar kitiems asmenims.⁶⁶

Teisingumo Teismas taip pat nuosekliai laikosi nuomonės, kad sąvokos „teisėtumas“ reikšmė Konvencijos 5 straipsnio 1 dalies prasme gali turėti platesnę prasmę nei nacionalinės teisės aktuose ir kad ji remiasi „teisinga ir tinkama procedūra“, įskaitant reikalavimą, kad bet kokia priemonė, atimanti iš asmens laisvę, būtų išduota iš atitinkamos valdžios institucijos ir jos vykdymas neturėtų būti savavališkas. Tokiomis aplinkybėmis nacionalinės bylos turi pačios suteikti pareiškėjui pakankamą apsaugą nuo galimo savavališko laisvės atėmimo.⁶⁷

⁶⁵ „European court of human rights 26 June 2018 case of D.R. v Lithuania Application no. 691/15“, op. cit.

⁶⁶ „European court of human rights 26 June 2018 case of D.R. v Lithuania Application no. 691/15“, op. cit.

⁶⁷ „European court of human rights 26 June 2018 case of D.R. v Lithuania Application no. 691/15“, op. cit.

Galiausiai Teismas pakartoja, kad asmenys, kenčiantys nuo psichinių ligų, yra ypač pažeidžiama grupė, todėl bet koks jų teisių pažeidimas turi būti griežtai tikrinamas ir tik labai svarios priežastys gali pateisinti jų teisių apribojimą.⁶⁸

Asmens sulaikymas yra tokia rimta priemonė, kad ji pateisinama tik tada, kai buvo apsvarstyta kitos, ne tokios griežtos priemonės ir kurios yra nepakankamos asmens ar visuomenės interesams apsaugoti, dėl kurių gali reikėti sulaikyti atitinkamą asmenį.⁶⁹

Atsižvelgiant į bylos aplinkybes teismas nusprendžia, kad buvo pažeista Konvencijos 5 straipsnio 1 dalis dėl pareiškėjo laisvės atėmimo atliekant psichiatrinį vertinimą ir pažeista Konvencijos 5 straipsnio 1 dalis dėl pareiškėjo priverstinės psichiatrinės hospitalizacijos.⁷⁰

Išanalizavus šią EŽTT bylą matoma, kad viso proceso metu buvo pažeidžiami pareiškėjos 67 straipsnio interesai ir teisės. EŽTT pripažino, kad tiek pareiškėjos sulaikymas vežant ją ekspertizei tiek priverčiamųjų medicinos priemonių skyrimas buvo neteisėti, tuo buvo pažeista pareiškėjos teisė į laisvę. Galima daryti prielaidą, kad sudėtinga tiriant bylas su psichikos sutrikimų turinčiais asmenimis nepažeisti jų teisių ir interesų. EŽTT paminėjo, kad ši asmenų grupė yra labiausiai pažeidžiama, todėl jų teisės turi būti itin saugomos, reikia imtis priemonių, kad nebūtų savavališkai atimta tokių asmenų laisvė. Taip pat, autoriaus nuomone, labai svarbu tai, kad asmenų, sergančių psichiniais sutrikimais skaičius vis auga. Atsižvelgiant į tai, galima daryti prielaidą, kad ši asmenų grupė ir toliau didės, todėl labai svarbu tinkamai sugebėti apsaugoti jų teisėtus interesus. Teismai taikydami priverčiamąsias medicinos priemones dažnai jas pritaiko neatidžiai įsigilinę į situacijas ar taiko jas netinkamai. Tokie pažeidimai gali labai stipriai atsilipti asmens, kuriam taikomos šios priemonės, psichologiniams išgyvenimas. Jiems būtina paskirti tinkamą gydymą, kiekvieno asmens situaciją išnagrinėti iš esmės, gilinant tik į konkrečią situaciją, nelyginant jos su kitomis. Psichikos sutrikimai yra labai opi problema, kiekvienam asmeniui jie gali pasireikšti skirtingai, su skirtingomis pasekmėmis.

⁶⁸ „European court of human rights 26 June 2018 case of D.R. v Lithuania Application no. 691/15“, op. cit.

⁶⁹ „European court of human rights 26 June 2018 case of D.R. v Lithuania Application no. 691/15“, op. cit.

⁷⁰ „European court of human rights 26 June 2018 case of D.R. v Lithuania Application no. 691/15“, op. cit.

1.6. Medicininės prievartos priemonės panaudojimo pasekmės

Medicininės prievartos priemonės panaudojimas gali turėti tiek teigiamų tiek neigiamų pasekmių.

Priverčiamųjų medicinos priemonių teigiamos pasekmės yra labiau orientuotos į visuomenės interesus. Kaip ir bausmė – jos apsaugo visuomenę nuo pavojingų asmenų. Tačiau asmenys, kuriems yra taikytinos priverčiamosios medicinos priemonės yra pavojingi ir patys sau. Dažniausiai jie nesuvokia savo veiksmų, todėl gali patys to nesuvokdami pakenkti ne tik kitiems, bet ir sau. Taigi priverstinis gydymas padeda šiai asmenų grupei gauti tinkamą gydymą, nes jie ne tik negali suvokti savo veiksmų, bet ir jų valdyti.

Priverčiamųjų medicinos priemonių pagrindinė neigiama pasekmė – asmens, kuriam taikoma ši priverčiamoji priemonė teisių ir laisvių pažeidimas. Aukščiau aptarta EŽTT byla, kurioje teismas nusprendė, kad buvo pažeistos psichikos sutrikimų turinčio asmens teisės ir laisvės skiriant jam priverčiamąją medicinos priemonę. Tai gana opi šios prievartos priemonės pasekmė. Kaip buvo aptarta, žmogaus pagrindinė teisė yra laisvė, kurią saugo Konstitucija. Siekiant išvengti tokių asmens teisių suvaržymo ir pažeidimų, Ministrų komitetas 2004 m. rugsėjo 22 dieną priėmė rekomendaciją dėl teisinės asmenų, kenčiančių nuo psichikos sutrikimų, apsaugos. Šia rekomendacija siekiama sustiprinti psichinę negalią turinčių asmenų orumo, žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugą, ypač asmenų, kuriems taikomas priverstinis gydymas. Šios rekomendacijos nuostatos neriboja ar kitaip nedaro įtakos valstybės galimybėms psichikos sutrikimų turintiems asmenims suteikti platesnes apsaugos priemones, nei numatyta šioje rekomendacijoje.⁷¹ Taigi ši rekomendacija siekia užtikrinti psichinių sutrikimų turinčių žmonių teises, padeda valstybėms narėms orientuotis, kaip nepažeisti šių asmenų teisių bei padėti.

Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo metu asmenims, kuriems yra taikytinos šios priemonės, atsiranda psichologinių sunkumų. Jie nenori būti gydomi prievarta, nemano, kad yra būtinybė gydytis, jaučiasi sveiki. Šių priemonių taikymas jiems sukelia nemažą psichologinį spaudimą. Aukščiau nagrinėtose EŽTT bylose buvo pažeistos asmenų laisvės. Atsižvelgiant į tai, kad ši asmenų grupė ir taip yra labai pažeidžiama, svarbu tinkamai atlikti visas procedūras kuo mažiau streso sukelti asmenims, kuriems jos atliekamos. Taip pat svarbu atsižvelgti ir į asmens

⁷¹ „Council of Europe Recommendation No.Rec.(2004)10 of the Committee of Ministers to member States concerning protection of the human rights and dignity of persons with mental disorder and its Explanatory Memorandum adopted by the Committee of Ministers on 22 September 2004 at the 896 meeting of the Ministers' Deputies“, žiūrėta 2020 m. kovo 30 d.

nuomonę – teismai ne visuomet išklauso prašymų ar įžvalgų asmenų, kuriems yra taikytinos priverčiamosios medicinos priemonės.

Pagrindinė problema dėl asmenų teisių pažeidimų yra ta, kad visiškai tiksliai nėra reglamentuota Lietuvos įstatymuose, kaip reikėtų atlikti procesinius veiksmus su asmenimis, turinčiais psichinių sutrikimų. Siekiant nustatyti asmens nepakaltinamumą ar ribotą pakaltinamumą reikia asmenį pristatyti į teismo psichiatrinę ekspertizę. Aukščiau aptartoje EŽTT byloje „D.R. prieš Lietuvą“ pareiškėja atsisakė vykdyti ekspertizei atlikti. Nėra aiškiai reglamentuota, kokius veiksmus reikėtų daryti asmeniui atsisakant atlikti ekspertizę. Taigi Lietuvoje trūksta teisinės informacijos dėl darbo su asmenimis, kuriems taikoma priverčiamoji medicinos priemonė. Teismų praktikos jurisprudencija šiuo klausimu taip pat ganėtina skurdi, trūksta teismų įstatymų aiškinimo. Šiuo klausimu siūlytina plačiau analizuoti ir konkrečiau apibrėžti tiek asmenų, kuriems taikytinos priverčiamosios medicinos priemonės teises bei pareigas, tiek konkrečių veiksmų ar darbo su tokiais asmenimis „rėmus“. Autoriaus nuomone, turėtų būti itin analizuojami šių priemonių taikymo aspektai, galimos pasekmės asmenims, kuriems tos priemonės yra taikomos. Svarbu turėti kuo daugiau teisės aktų, reglamentuojančių darbą su asmenimis, kuriems reikalingas medicininių priemonių taikymas. Šie veiksmai apsaugotų ne tik asmenis, kuriems yra taikytinos priemonės, tačiau ir institucijas, kurios saugodamos visuomenės interesus priemones skiria ir taiko.

Lietuvos aukščiausiasis teismas 2020-01-07 baudžiamosios bylos nutartyje Nr. 2K-55-222/2020 aptarė ir nustatė ne vieną, žemesnių instancijų teismų, nagrinėjusių baudžiamąją bylą, pažeidimą, taikant priverčiamąsias medicinos priemones asmeniui. LAT yra išaiškinęs, kad „Psichikos sutrikimų turinčio asmens pažeidžiamumas jo procesinių teisių gynybos poreikį dar labiau sustiprina. Dėl to priverčiamųjų medicinos pobūdžio priemonių taikymo procese nepakanka vien formalaus konstatavimo, kad psichiškai nesveikas asmuo negali dalyvauti tiriant ar nagrinėjant jo bylą. Asmens teisių apsaugos baudžiamąjo proceso metu (BPK 44 straipsnis) reikalavimas suponuoja būtinybę rūpestingai patikrinti, ar atitinkamu proceso metu asmens psichikos sutrikimo rūšis, laipsnis eliminuoja jo dalyvavimą, galimybę susipažinti su bylos medžiaga, teikti paaiškinimus ir kt., nes vien tai, kad asmuo serga psichikos liga, savaime neužkerta galimybės jam pačiam įgyvendinti procesines teises, iš jų ir teisę būti išklausytam. Toks patikrinimas ir sprendimas, atimantis galimybę dalyvauti atliekant vienokius ar kitokius proceso veiksmus ar apskritai asmeniškai dalyvauti baudžiamajame procese, turi būti paremti objektyviais įtikinamais duomenimis apie asmens faktinę psichikos sveikatos būklę, kuri, beje, laikui einant

gali kisti priklausomai, pavyzdžiui, nuo taikomo gydymo.⁷² Minimioje byloje žemesnių instancijų teismai ignoravo asmens, kuriam buvo taikytos priverčiamosios medicinos priemonės, prašymus dalyvauti procese. Asmuo norėjo dalyvauti bylos nagrinėjime tiek pirmos, tiek apeliacinės instancijos teismuose, tačiau į jo prašymus nebuvo atsižvelgta. Buvo remiamasi pirmine ekspertize, kurioje jam buvo diagnozuota, kad dėl sveikatos būklės negali dalyvauti teismuose. Nei vienas teismas neatsižvelgė į tai, kad asmens būklė po gydymo galėjo būti pagerėjusi, rėmėsi tik ekspertės nuomone, kad būklė pagerėti negalėjo. „Šiuo atveju teismas, neatsižvelgdamas į tai, kad po atlikto D. J. psichikos sveikatos būklės ekspertinio tyrimo praėjo beveik metai laiko, iš tiesų neturėjo ir nepareikalavo jokios informacijos apie D. J. psichikos sveikatos būklę (jos galimą pakitimą) aktualių laikotarpiu, nesiaiškino, ar iš tiesų būklė tokia, kad galimybė jam pačiam teisme teikti paaiškinimus ir būti išklausytam neįmanoma, visiškai nesvarstė jo prašymo dalyvauti bylą nagrinėjant apeliacinės instancijos teisme.“⁷³ Apeliacinės instancijos teismas, neleisdamas asmeniui pačiam pasisakyti teisme, pažeidė BPK normas. Toks teismų požiūris lemia ne tik teisės normų pažeidimus, tačiau ir paties asmens psichologinius išgyvenimus. Asmens būklė turėtų būti vertinama kuo dažniau, nes taikant gydymą asmens sveikata gali pagerėti, nėra teisinga tik viena ekspertize nuolat vadovautis ne tik nagrinėjant bylas, bet ir sprendžiant asmens gydymo klausimą. Tokiais atvejais teismai neturėtų iš asmenų atimti jų procesinių teisių, bet stengtis kuo objektyviau vertinti situaciją. Tokios situacijos išryškina asmenų, kuriems taikytinos medicinos prievartos priemonės, pažeidžiamumą.

Priverčiamosios medicinos priemonės yra labai svarbios baudžiamajame procese. Asmenys, negalintys suvokti savo veiksmų negali būti baudžiami kaip suvokiantys. Priverstinis gydymas yra labai svarbus, jei asmuo pats nesuvokia sergantis, tačiau kelią pavojų kitiems visuomenės nariams. Taigi svarbu šią prievartos priemonę taikyti tinkamai nesukeliant dar daugiau neigiamų pasekmių bei išgyvenimų sergančiam asmeniui bei visuomenei.

⁷² „Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2020-01-07 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-55-222/2020“, Eteismai praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 31 d.

<https://eteismai.lt/byla/230117280576586/2K-55-222/2020?word=priver%C4%8Diam%C5%B3j%C5%B3%20medicinos%20priemoni%C5%B3%20taikymo>

⁷³ Ibid

2. PSICHOLOGINĖS PRIEVARTOS PRIEMONĖS TEORINĖ ANALIZĖ

Psichologinė arba kitaip – psichinė prievarta gali pasireikšti įvairiai. Ji gali būti naudojama labai įvairiai ir įvairiose srityse. Psichologinę prievartą visuomenė naudoja konfliktų metu, ji gali būti naudojama darant nusikalstamas veikas, valstybės institucijos ją naudoja siekdamos įbauginti ar perspėti. Psichinė prievarta yra naudojama ir policijos darbe. Kaip ir minėta aukščiau, ši sąvoka yra įtvirtinta policijos įstatyme.

2.1. Psichologinės prievartos priemonės samprata

Renata Marcinauskaitė pastebi, kad „psichine prievarta pirmiausia yra kėsiamasi į asmens psichinį neliečiamumą, nes tai yra tyčinis pavojingas bei priešingas teisei poveikis kito asmens psichikai, kuris vykdomas prieš nukentėjusiojo valią informaciniu būdu ir kuriuo yra siekiama apriboti jo valios susiformavimo arba valios įgyvendinimo laisvę. Todėl psichinė prievarta yra siejama su neigiamais nukentėjusiojo psichinės būsenos pokyčiais (baime, psichinėmis kančiomis ir kt.).“⁷⁴ Baudžiamosios teisės specialistas O. Fedosiuk nagrinėdamas psichinę prievartą yra apibendrinęs jos sampratą – „Psichinė prievarta gali būti apibrėžta kaip pavojingas tyčinis poveikis kito žmogaus psichikai, verčiant bijoti (bauginant), kad dėl tolesnių grasinančiojo veiksmų ar neveikimo atsirastų tam tikros neigiamos pasekmės. Pripažįstant veiklą psichine prievarta, būtina turėti galvoje, kad ji gali būti išreikšta ne vien tik žodžiu ar raštu, bet įvairiais kitais bauginamojo pobūdžio atvirais ir užmaskuotais būdais.“⁷⁵ Ši psichinės prievartos apibūdinimą dalinai atspindi ir Policijos įstatyme įtvirtintas apibrėžimas. Psichinę prievartą pareigūnai naudoja norėdami įbauginti asmenį vykdyti pareigūnų teisėtus reikalavimus, informuodami, kad jų nevykdant gali būti panaudojamos kitos priemonės. Šios prievartos priemonės panaudojimą yra itin sunku įrodyti – net jei ji ir bus naudojama neteisingai arba nesant reikalingumui.

2016-05-19 Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos policijos įstatymo Nr. VIII-2048 2, 6, 27 ir 28 straipsnių pakeitimo ir 26 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymą, kuris įsigaliojo nuo 2017-01-01. Šiuo įstatymu buvo patikslintos psichinės ir fizinės prievartos sampratos, taip pat ir jų panaudojimo ribos. Ankščiau galiojusiame Policijos veiklos įstatyme, kuris šiuo metu yra pakeistas į Policijos įstatymą, psichinė prievarta buvo apibūdinama kaip „įspėjimas apie ketinimą panaudoti fizinę prievartą, šaunamąjį ginklą ar sprogstamąsias medžiagas. Psichinei prievartai prilyginamas šaunamojo ginklo demonstravimas

⁷⁴ Renata Marcinauskaitė, supra note, 4:

⁷⁵ Oleg Fedosiuk, supra note, 5:

bei įspėjamieji šūviai⁷⁶. Taigi 2016-05-19 įstatymas iš psichinės prievartos sąvokos išbraukė šaunamojo ginklo demonstravimą bei įspėjamuosius šūvius ir vietoje jo įtvirtino šaunamojo ginklo ar specialiosios priemonės parengimą prireikus panaudoti⁷⁷.

Apibendrinant galima teigti, kad nors ir psichinė prievarta yra nagrinėjama įvairiais aspektais, pareigūnų naudojama psichinė prievarta yra mažai ir neišsamiai nagrinėjama. Itin trūksta teismų išaiškinimo dėl psichikos prievartos, naudojamos pareigūnų darbe, tikslaus apibrėžimo. Taigi psichinė prievarta yra suprantama kaip įspėjamojo ar grasinančio pobūdžio veiksmai, kuriais siekiama priversti asmenį paklusti. Psichinė prievarta perspėja dėl galinčių atsirasti pasekmių, jei nėra vykdomi reikalavimai. Psichinė prievarta gali sukelti baimę, diskomfortą, jos naudojimas skatina asmenį elgtis taip, kaip yra prašoma.

2.2. Psichinės prievartos priemonės panaudojimo sąlygos

Psichinės prievartos panaudojimo sąlygos taip pat kaip ir apibrėžimas yra įtvirtintas Policijos įstatyme. Kaip ir fizinę prievartą, taip pat ir psichinę reikia naudoti tik esant tam tikroms aplinkybėms. Lietuvos Respublikos policijos įstatyme yra aiškiai apibrėžta, kada pareigūnas turi teisę panaudoti prievartą. „Pareigūnas turi teisę panaudoti prievartą tik tarnybinio būtinumo atvejais ir tik tiek, kiek to reikia tarnybinėms pareigoms įvykdyti. Pareigūnas naudoti prievartą privalo adekvačiai esamoms aplinkybėms ir proporcingai esamam pavojui, atsižvelgdamas į konkrečią situaciją, teisės pažeidimo pobūdį, intensyvumą ir individualias pažeidėjo savybes. Fizinė prievarta naudojama tik tada, kai psichinė prievarta buvo neveiksminga arba kai bet koks delsimas kelia pavojų pareigūno ar kito asmens gyvybei ar sveikatai.“⁷⁸ Taigi galima suprasti, kad ne visuomet galima naudoti prievartą, be to psichinė prievarta visuomet yra panaudojama pirmiau nei fizinė. Šios dvi prievartos rūšys yra itin sugretinamos, nes be vienos, negali būti ir kitos. Teismų praktikoje sunku rasti teismų išaiškinimų dėl netinkamo psichinės prievartos panaudojimo, tačiau apstu atvejų, kai pareigūnai neteisėtai panaudoja fizinę prievartą. Atsižvelgiant į tai, kad pirma naudojama psichinė, o tik vėliau – fizinė prievarta, galima teigti, kad atvejuose, kuriuose pareigūnai buvo pripažinti neteisėtai naudoję fizinę prievartą, neteisėtai naudojo ir psichinę arba psichinės prievartos absoliučiai nenaudojo. Pavyzdžiui, Tauragės apylinkės teismas administracinio nusižengimo byloje nustatė, kad pareigūnas neteisėtai panaudojo fizinę prievartą,

⁷⁶ „Policijos veiklos įstatymas“, TAR, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d.

<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.CA89372D00AA>

⁷⁷ „Policijos įstatymas“, supra note, 2

⁷⁸ „Policijos įstatymas“, supra note, 2

t.y. pareigūno panaudota prievarta nebuvo adekvati buvusiai situacijai, tariamo pažeidimo pobūdžiui. Byla buvo iškelta dėl policijos pareigūno teisėtų reikalavimų nevykdymo, o būtent dėl to, kad policijos pareigūnas pamatęs daugiabučio namo kieme medžius genantį asmenį liepė jam nustoti genėti medžius, bei gultis veidu į žemę, nes kitaip bus panaudotas prietaisas „Taser“.⁷⁹ Šioje situacijoje pareigūno liepimas gultis ant žemės, nes bus panaudotas prietaisas „Taser“ laikomas psichine prievarta. Žinant, kad „Taser“ yra elektrošokas, asmuo supranta, kad jam nevykdant nurodymų, t.y. nesigulant ant žemės, prietaiso panaudojimas jam sukels ne tik diskomfortą, tačiau ir skausmą. Taigi psichinės prievartos panaudojimas asmeniui leido suprasti, kad nurodymų nevykdymas jam sukels rimtesnes pasekmes.

Policijos įstatyme nurodyta, kada pareigūnas turi teisę naudoti psichinę prievartą:

- saugodamasis ar siekdamas apsaugoti kitus asmenis nuo gresiančio pavojaus gyvybei ar sveikatai;
- kai asmenys vengia vykdyti pareigūnų reikalavimus ar nurodymus (siekdamas priversti asmenis paklusti), taip pat sulaikydamas asmenis (jeigu jie priešinasi);
- atremdamas kėsiniimąsi į šaunamąjį ginklą, sprogmenis, specialiąsias priemones, ryšio priemones ir siekdamas šiuos objektus susigrąžinti;
- atremdamas statinių (įskaitant patalpas), transporto priemonių ar kito turto, teritorijų užpuolimus arba šiuos užimtus objektus išlaisvindamas;
- patekdamas į teritorijas, patalpas ar transporto priemones per kratą ar poėmį arba kai turimais duomenimis jose gali būti laikomi įkaitai arba slėptis asmenys, galimai padarę administracinius nusižengimus ar nusikalstamas veikas;
- stabdydamas transporto priemonę, laivą ar orlaivį (tarnybinio būtinumo atvejais);
- užkirsdamas kelią administraciniams nusižengimams ar nusikalstamoms veikoms.
- prieš agresyvius ar linkusius žalotis asmenis;
- konvojuodamas arba pristatydamas į policijos įstaigą, kitą instituciją ar įstaigą administracinius nusižengimus ar nusikalstamas veikas padariusius (galimai padariusius) asmenis, atlikdamas šių asmenų apžiūrą, taip pat vykdydamas asmenų grąžinimą į Lietuvos Respubliką.
- atremdamas ginkluotą įsiveržimą į Lietuvos Respublikos teritoriją;

⁷⁹ „Tauragės apylinkės teismo 2019-07-11 nutarimas administracinių nusižengimų byloje Nr. A18.-271-351/2019“, Eteismai praktika, žiūrėta 2021-02-15
https://eteismai.lt/byla/121081636064052/A18_-271-351/2019?word=Pareig%C5%ABnas%20naudoti%20prievart%C4%85%20privalo%20adekva%C4%8Diai

- atremdamas ginkluotus užsienio valstybių diplomatinių ir tarptautinių organizacijų atstovybių ir jų teritorijų, užsienio valstybių konsulinių įstaigų ir jų teritorijų bei šių institucijų vadovų rezidencijų ir jų teritorijų, Lietuvos Respublikos valstybės ar savivaldybių institucijų ar įstaigų ar jų teritorijų, nacionaliniam saugumui užtikrinti svarbių įmonių ar jų teritorijų ir nacionaliniam saugumui užtikrinti svarbių įrenginių ir turto ar jų teritorijų užpuolimus, šiuos užimtus objektus išlaisvindamas.⁸⁰

Naujajame Policijos įstatyme yra nurodyti net 11 punktų, kada galima naudoti psichinę prievartą. Lyginant su ankščiau galiojusiū Policijos veiklos įstatymu, psichinės prievartos naudojimas buvo įformintas absoliučiai abstrakčiai. Nebuvo apibrėžtos jokios taisyklės, kada prievarta gali būti naudojama. Taip pat lyginant šiuos du įstatymus galima įžvelgti, kad ankščiau galiojusiam įstatyme kaip psichinė prievarta buvo suprantami įspėjamieji šūviai ir ginklo demonstravimas. Atsižvelgiant į tai, kad ginklas yra pavojingas gyvybei įrankis, galintis sukelti negrįžtamų pasekmių, taip pat stipriai psichologiškai galintis pažeisti, šių priemonių naujajame įstatyme buvo atsisakyta. Atsižvelgiant į tai, kad pareigūnai ne visuomet psichinę prievartą naudoja tikslingai ar teisingai, šis sprendimas buvo tinkamas. Priėmus naują įstatymą ir jį patikslinus atsirado aiškūs rėmai, kada prievarta gali būti naudojama, o šiuo atveju tai padeda ne tik policijos pareigūnams apsisaugoti nuo patikrinimų, tačiau ir asmenims apginti savo teises.

Policijos įstatyme įtvirtinti atvejai, kada pareigūnas gali naudoti prievartą. Vilniaus apygardos teismas yra konstatavęs, kad „policijos pareigūnas turi teisę, įgyvendinant policijos uždavinius, reikalauti, kad tiesiogiai jam nepavaldūs asmenys vykdytų jo teisėtus nurodymus, o jų nevykdymo ar pasipriešinimo atveju panaudoti prievartą.“⁸¹ Šis teismo išaiškinimas trumpai ir aiškiai apibrėžia, kad pareigūnas vykdydamas jam paskirtas funkcijas gali taikyti prievartą bene bet kada, kai asmuo nevykdo jo reikalavimų ar priešinasi.

Pareigūnai prievartą gali naudoti tik įstatymų nustatyta tvarka. Itin svarbu naudojant prievartą nepažeisti asmens konstitucinių teisių – laisvės, orumo, neliečiamybės, todėl labai svarbu, kad prievartos naudojimas būtų ne tik tiksliai reglamentuotas, tačiau ir aiškiai suprantamas ne tik visuomenei, tačiau ir asmenims, kurie prievartą taiko. Alfonsas Vaišvila yra rašęs, kad „įstatymų leidėjas turi suformuluoti ir išdėstyti teisės normas taip, kad adresatai aiškiai suprastų

⁸⁰ „Lietuvos Respublikos Policijos įstatymas“, supra note, 2

⁸¹ „Vilniaus apygardos teismo 2014-08-20 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-756-628/2014“, Eteismai praktika, žiūrėta 2021 m. vasario 18 d.

[https://eteismai.lt/byla/103741959521562/1S-756-](https://eteismai.lt/byla/103741959521562/1S-756-628/2014?word=pareig%C5%ABn%C5%B3%20%C4%AFgaliojim%C5%B3%20vir%C5%A1ijimo)

[628/2014?word=pareig%C5%ABn%C5%B3%20%C4%AFgaliojim%C5%B3%20vir%C5%A1ijimo](https://eteismai.lt/byla/103741959521562/1S-756-628/2014?word=pareig%C5%ABn%C5%B3%20%C4%AFgaliojim%C5%B3%20vir%C5%A1ijimo)

jiems nustatomų teisių ir pareigų turinį bei pobūdį, taip pat teisinius faktus, kurių pagrindu tos teisės ir pareigos atsiranda, pasikeičia arba baigiasi.⁸²

Policijos įstatyme yra nurodyta daug situacijų, kada galima prievarta, tačiau ne retais atvejais pareigūnams dėl prievartos panaudojimo būna pradedami tarnybiniai patikrinimai, jie būna baudžiami. Tiesa, daliai pareigūnu prievartos naudojimas darbe yra neatsiejamas dalykas, kai kurie ją naudoja norėdami parodyti savo viršenybę, siekiama visuomeninių santykių problemas spręsti ne teise ar teisingumu, o psichologine ar fizine prievarta, smurtu⁸³. Siekiant išvengti situacijų, kurių metu pareigūnai gali neteisingai taikyti prievartą, pareigūnams nuolat vedami mokymai veikti stresinėse situacijose, fizinio pasirengimo ir prievartos taikymo pratybos.

Vilniaus apygardos teismas, nagrinėdamas baudžiamąją bylą dėl policijos pareigūno įgaliojimų viršijimo pareigūną pripažino kaltu. Teismas konstatavo, kad „Prieš naudodamas fizinę prievartą arba specialiąsias policijos priemones, pareigūnas privalo įspėti apie šį ketinimą, suteikdamas asmeniui galimybę įvykdyti pareigūno reikalavimus ar nurodymus, išskyrus atvejus, kai delsimas kelia grėsmę pareigūno ar kito asmens gyvybei ar sveikatai arba kai įspėti yra neįmanoma.“⁸⁴ Tai reiškia, kad prieš bet kokią fizinę prievartą pirmiausia turi būti naudojama psichinė – bent jau kaip perspėjimas apie galimus panaudoti fizinius veiksmus. Tokiame kontekste psichinės prievartos naudojimas yra itin naudingas, asmuo gali paklusti pareigūnui. Šioje nagrinėjamoje byloje pareigūnas nesinaudojo psichine prievarta, o iš karto naudojo fizinę prievartą. Kitas svarbus aspektas – asmuo jau buvo sulaikytas, surakintas antrankiais, todėl fiziniai veiksmai prieš jį buvo neteisėti, nes jis jokių aktyvių veiksmų nedarė. Taigi kaip ir buvo minėta aukščiau, pareigūnai neretais atvejais naudojami savo viršenybe prieš kitus asmenis ir neteisingai jų atžvilgiu taiko prievartos priemones.

Apibendrinant galima teigti, kad psichinė prievarta yra pirminė prievartos rūšis, kurią pareigūnas turi naudoti prieš asmenį. Tik išimtiniais atvejais ar kai psichinė prievarta buvo neveiksminga galima naudoti fizinę prievartą ar specialiąsias priemones. Tinkamai naudojama psichinė prievarta padeda tiek pareigūnui išvengti teisinių pasekmių, tiek asmeniui suvokti, kad jis privalo vykdyti pareigūno duodamus reikalavimus.

⁸² Alfonsas Vaišvila, *Teisės teorija* (Vilnius: Justitia, 2004), p. 188

⁸³ Alfonsas Laurinavičius, *Tarnybinė teisė ir naujoji valstybės tarnybų (institucijų) valdymo paradigma*, Monografija, (Vilnius, 2010, Mykolo Romerio Universitetas) 87

⁸⁴ „Vilniaus apygardos teismo 2020-03-17 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-223-891/2020“, Eteismai praktika, žiūrėta 2021-03-10

<https://eteismai.lt/byla/46337498764164/1A-223-891/2020?word=kai%20asmenys%20vengia%20vykdyti%20pareig%C5%ABn%C5%B3%20reikalavimus%20ar%20nurodymus>

2.3. Psichinės prievartos priemonės reglamentavimo Lietuvoje probleminiai aspektai

Šiuo metu Lietuvoje policijos pareigūnų taikomą prievartą reglamentuoja Lietuvos Respublikos policijos įstatymas. Ankščiau, kaip ir buvo minėta darbe, policijos darbą reglamentavo Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas. Šiame skyriuje bus nagrinėjamos reglamentavimo problemos, bei kodėl vienas įstatymas keitė kitą.

Ankščiau galiojusiam Policijos veiklos įstatyme buvo labai abstrakčiai reglamentuota tiek psichinės prievartos sąvoka tiek jos reglamentavimas. Keičiant įstatymus buvo išleistas aiškinamasis raštas, kuriame buvo nurodyta, kas turi keistis ir kodėl. Rašte buvo nurodyta, kad teisės aktuose „nedetalizuotos prievartos rūšys (fizinė, psichinė), ne visuose teisės aktuose yra specialiųjų priemonių sąvokos, nėra baigtinio specialiųjų priemonių sąrašo, visuose šiuose įstatymuose nustatyti nevienodi specialiųjų priemonių, šaunamojo ginklo ir sprogstamųjų medžiagų panaudojimo pagrindai.“⁸⁵ Taip pat buvo nurodyta nustatyti prievartos rūšių sąvokas, suvienodinti panaudojimo pagrindus. Ankščiau nustatytos sąlygos ir pagrindai sudarė prielaidas naudoti perteklinę prievartą. Nauju teisiniu reguliavimu buvo siekiama: „Tikslinti psichinės ir fizinės prievartos sąvokas; aiškiai nustatyti pagrindus, kada naudojama psichinė prievarta, o kokiais atvejais galima naudoti ir fizinę prievartą. Siūloma nustatyti, kad pareigūnas turi teisę panaudoti prievartą tik esant tarnybiniam būtinumui ir tik tiek, kiek to reikia tarnybinei pareigai įvykdyti. Fizinė prievarta ir specialiosios priemonės turėtų būti naudojamos tik tada, kai psichinė prievarta buvo neveiksminga arba negalima.“⁸⁶; „Nustatyti, kad pareigūnai turi būti specialiai parengti ir reguliariai tikrinami, ar jie sugeba veikti situacijose, susijusiose su psichinės, fizinės prievartos, šaunamojo ginklo ar sprogmenų panaudojimu.“⁸⁷ Taigi šiame aiškinamajame rašte buvo aiškiai išdėstyta ko trūko senajame įstatyme. Su naujuoju įstatymu atėjo aiškesnis

⁸⁵ „Lietuvos Respublikos finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos įstatymo Nr. IX-816 7, 15, 17 straipsnių, V skyriaus pakeitimo ir 16, 18 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymo, Lietuvos Respublikos policijos rėmėjų įstatymo Nr. VIII-800 2 ir 17 straipsnių, šeštojo skirsnio pakeitimo ir 18 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymo, Lietuvos Respublikos policijos įstatymo Nr. VIII-2048 2, 6, 26, 27 ir 28 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos vadovybės apsaugos įstatymo Nr. IX-1183 2, 12, 22, 23 straipsnių pakeitimo ir 24, 25, 26 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymo, Lietuvos Respublikos valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymo Nr. VIII-1996 1¹, 2, 5, 22, 23 straipsnių pakeitimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos viešojo saugumo tarnybos įstatymo Nr. X-813 2, 7, 12, 14 straipsnių pakeitimo ir 13, 15 ir 16 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymo projektų aiškinamasis raštas“, LRS, žiūrėta 2021-03-31

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=-wd7z8tnmo&documentId=e2324210def011e59019a599c5cbd673&category=TAK>

⁸⁶ Ibid

⁸⁷ Ibid

reglamentavimas prievartos priemonių panaudojimo, kada gali būti naudojama prievarta, todėl policijos pareigūnams liko mažiau vietos interpretuoti savo veiksmų galimybes. Naujasis įstatymas dabar aiškiai reglamentuoja psichinės prievartos sąvoką, kada ji gali būti naudojama, tačiau pačiame įstatyme vis tiek trūksta konkretumo. Visos situacijos yra apibrėžiamos labai abstrakčiai, o pareigūnai ir toliau naudojami savo diskrecija naudoti prievartą.

Seimo kontrolieriaus 2020-02-21 ataskaitoje dėl esminių žmogaus teisių problemų, kylančių teisėsaugos pareigūnams savo veikloje taikant fizinę prievartą buvo paminėta keletas svarbių aspektų. Seimo kontrolierius susipažinęs su teisės aktais, reglamentuojančiais pareigūnų prievartos panaudojimą padarė išvadą, „kad žmogaus teisių pažeidimų dėl nepagrįstai pareigūnų panaudotos fizinės prievartos rizika išlieka, nes asmenys vis dar patiria pareigūnų prieš juos neproporcingai naudojamą fizinę prievartą. Todėl būtina imtis priemonių, užtikrinančių, kad pareigūnai griežtai vadovautųsi jų veiklą reglamentuojančiais teisės aktais, prieš naudodami prievartą įvertintų ir atsižvelgtų į konkrečią situaciją, teisės pažeidimo pobūdį, individualias pažeidėjo savybes, jo pasipriešinimo lygį, taip pat pasekmes, kurias gali sukelti konkrečios prievartos priemonės panaudojimas, siekiant, kad pareigūnams nesipriešinantys, pavojaus nekeliantys įtariamieji ir kaltinamieji nepatirtų neproporcingai jų atžvilgiu naudojamos prievartos ir teisme arba visuomenėje nebūtų pristatomi kaltais.“⁸⁸ Taip pat Seimo kontrolierius pavadė imtis priemonių užtikrinti, kad:

- „pareigūnai fizinę prievartą naudotų laikydamiesi teisės aktuose nustatytų fizinės prievartos naudojimo sąlygų ir tik išimtiniais atvejais, jei švelnesnės poveikio priemonės yra (gali būti) neveiksmingos;
- pareigūnai atlikdami savo funkcijas registruotų visus fizinės prievartos panaudojimo atvejus teisės aktų nustatyta tvarka, nurodydami jų panaudojimo aplinkybes bei sprendimą naudoti fizinę prievartą lėmusias priežastis, taip pat kad šie duomenys būtų analizuojami siekiant įvertinti panaudotos fizinės prievartos proporcingumą ir tikslingumą;
- pareigūnams atliekant užduotis, susijusias su galimu poreikiu panaudoti prievartos priemones, būtų užtikrintas savalaikis, tinkamas, efektyvus vaizdo fiksavimo priemonių naudojimas.“⁸⁹

⁸⁸ „Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaigos 2020-02-21 ataskaita Nr. NŽTI 2019/1-1 „Dėl žmogaus teisių problemų, kylančių teisėsaugos pareigūnams savo veikloje taikant fizinę prievartą“, LRSKI, žiūrėta 2021-03-31, p. 21, 22

https://www.lrski.lt/wp-content/uploads/2020/11/NTI-2019_1-1_3D-482.pdf

⁸⁹ Ibid

Pirmieji du Seimo kontrolieriaus punktai dėl užtikrinimo yra gana abstraktūs, nes policijos pareigūnai bet kuriuo atveju turi naudoti prievartą tik teisės aktų nustatyta tvarka. Taip pat jie panaudotus veiksmus fiksuoja tarnybiniuose pranešimuose. Vaizdo fiksavimas šiuolaikinėje policijoje taip pat yra būtinas, tačiau autoriaus nuomone, tai gana efektyvus būdas nustatyti policijos pareigūnų daromus pažeidimus bei spręsti dėl prievartos panaudojimo teisėtumo.

Jungtinių tautų išleistoje išteklių knygoje dėl prievartos ir šaunamųjų ginklų naudojimą teisės saugoje nemažai pasisakoma apie prievartos naudojimą. Pareigūno diskrecija naudoti prievartą nėra absoliuti, jie privalo kiekvienu atveju proporcingai spręsti dėl prievartos panaudojimo. Tokius sprendimus kartais reikia priimti nedelsiant, todėl tai suteikia didžiulę atsakomybę pareigūnui. Gairėse yra nurodyta, kad naudojamos prievartos rūšis ir lygis turėtų atitikti teisėtumo, būtinumo ir proporcingumo principus. Taip pat pažymima, kad diskrecijos teisę turėtų atsverti ir atsakomybė – teisės saugos pareigūnai turėtų užfiksuoti priimtus sprendimus ir veiksmus, o vėliau pranešti apie jų priežastis ir aplinkybes, kuriomis sprendimas buvo priimti. Tokiu atveju pareigūnų elgesį būtų galima tinkamai kontroliuoti ir prižiūrėti.⁹⁰ Autoriaus nuomone, šis Jungtinių tautų pastebėjimas turėtų būti privalomai įtvirtintas policijos įstatyme. Tokiu atveju būtų apsaugomas ir pareigūnas, nusprendęs taikyti prievartą, tiek asmuo, kurio atžvilgiu prievarta buvo taikoma. Taikant šį pasiūlymą būtų galima išvengti įvairių įvykio interpretacijų.

Jungtinių tautų gairėse pareigūnams rekomenduojama atsižvelgti į šiuos kriterijus, prieš taikant prievartą: tikslą, kurio yra siekiama; grėsmę pareigūnui ir kitiems asmenims; pasipriešinimo tipą; asmens elgesį; turimą laiką priimti sprendimą; savisaugos lygį; galimybę naudoti kitus išteklius, įskaitant galimybę išsikviesti pastiprinimą; vietovę ir trečiųjų asmenų buvimą joje; gautas instrukcijas ar informaciją; pažeidimo, kuris buvo ar gali būti padarytas, sunkumą. Policija ne visada turi naudotis visomis jėgos priemonėmis, net jei pagal įstatymą jie turi tam teisę. Kartais situacija dėl tokių veiksmų gali dar labiau paaštrėti, nes teisės saugos įsikišimas ir taip padidina įtampą. Taip pat pabrėžiama, kad teisės saugos pareigūnai pirmiausia turėtų apsvarstyti galimybę naudoti nesmurtines priemones, o fizinę jėgą naudoti tik tada, kai kitos priemonės buvo neveiksmingos ar negali pasiekti numatyto rezultato. Taip pat pareigūnai turi apsvarstyti galimybę išspręsti konfliktą dialogo būdu: ar yra galimybė bendrauti su subjektais, ar įmanoma užmegzti ryšį, kuris palaiko gerus santykius su subjektu.⁹¹ Autoriaus nuomone šie

⁹⁰ „United Nation Office on Drugs and Crime „Recourse book on the use of force and firearms in law enforcement“, žiūrėta 2021-03-31 p. 64, 69

https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/17-03483_ebook.pdf

⁹¹ Ibid

kriterijai taip pat turėtų būti ne tik įtraukti į policijos įstatymą, bet ir policijos bei kiti pareigūnai, turintys teisę naudoti prievartą su jais supažindinti. Taikant šiuos kriterijus objektyviau būtų galima spręsti apie ketinamos naudoti prievartos priemonės rūšies parinkimą.

2.4. Psichologinės prievartos priemonės panaudojimo pasekmės

Kiekviena prievarta, nesvarbu kokio pobūdžio ji būtų, sukelia tam tikras pasekmes. Prievartos rūšis sukelia atitinkamas pasekmes. Psichologinę prievartą yra labai sunku įrodyti, nes ji yra neapčiuopiama, ją panaudojus negalima išvelgti aiškių pasekmių, kitaip nei po fizinės prievartos panaudojimo. Panaudojus prievartos priemonę pasekmės gali kilti ne tik asmeniui, prieš kurį yra naudojama prievarta, tačiau ir asmeniui, kuris prievartą panaudoja. Pirmiausia darbe bus aptartos pasekmės asmenims, kurie naudoja psichinę prievartą.

Aukščiau darbe jau buvo minėta, kad pareigūnams, netinkamai panaudojusiems prievartos priemonės, būna atliekami įvairūs tarnybiniai patikrinimai. Šių patikrinimų metu bandoma išsiaiškinti, ar prievarta buvo panaudota atitinkamomis sąlygomis (šios sąlygos buvo išvardintos darbe aukščiau), ar prievarta buvo teisingai parinkta, ar buvo galima prievartos taikymo išvengti. Atsižvelgiant į tai, kad pareigūnai turi veikti stresinėse situacijose, sprendimus priimti nedelsiant, kartais prievartos priemonės pritaiko netinkamai ar per daug impulsyviai sureaguoja į situaciją. Dažniausiai savo darbo veikloje prievartą tenka panaudoti pareigūnams dirbantiems gatvėje ir reaguojantiems į įvykius. Vykdamas asmenų sulaikymą itin dažai būna panaudojama ne tik psichologinė, bet ir fizinė prievarta. Po tokių pareigūnų veiksmų asmenys kreipiasi į teismą dėl pareigūnų įgaliojimų viršijimo. Šiuo aspektu prievartos naudojimas patiems pareigūnams sukelia nemažai streso, nes asmenys yra linkę ne tik skųsti pareigūnų veiksmus, bet retkarčiais ir hiperbolizuoti juos ar net pateikti situaciją tokią, kokia ji nebuvo. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad „policijos patruliai, sulaikydami įtariamą padarius teisės pažeidimą asmenį, turi teisę įstatymo nustatyta tvarka naudoti psichinę, fizinę prievartą ar šaunamąjį ginklą kaip išimtinę poveikio priemonę, atsižvelgdami į teisės pažeidimo pobūdį, pavojingumą, pažeidėjo elgesį ir kitas aplinkybes bei situaciją policijos patruliai, sulaikydami įtariamą padarius teisės pažeidimą asmenį, turi teisę įstatymo nustatyta tvarka naudoti psichinę, fizinę prievartą ar šaunamąjį ginklą kaip išimtinę poveikio priemonę, atsižvelgdami į teisės pažeidimo pobūdį, pavojingumą, pažeidėjo elgesį ir kitas aplinkybes bei situaciją.“⁹² Taigi nors pareigūnas ir turi

⁹² „Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2017-05-03 nutartis Nr. 2K-74-976/2017“, Eteismai praktika, žiūrėta 2021-03-20 <https://eteismai.lt/byla/112446832077262/2K-74-976/2017>

diskrecijos teisę spręsti dėl prievartos panaudojimo, pavyzdžiui, sulaikymo atvejais, tačiau tokie pareigūnų veiksmai būna skundžiami.

Policijos pareigūnai, nors ir žinodami, kad prieš bet kokius fizinius veiksmus privalo naudoti psichinę prievartą ir apie tai įspėti, dažnai šių veiksmų nesiima. Klaipėdos apygardos teismas nagrinėdamas administracinio nusižengimo bylą konstatavo, kad pareigūnai neviršijo tarnybinių įgaliojimų. Policijos pareigūnai nepanaudojo psichinės prievartos, nors asmuo nekėlė didelio pavojaus, tačiau prieš „sergantį, seną, [...] žmogų panaudojo griežtas ir neproporcingas prievartos priemones, pargriovė ant žemės, uždėjo antrankius, papurškė dujas ir 5 kartus panaudojo elektrošoko priemonę. Nuo tokių pareigūnų veiksmų V. Z. buvo trumpam praradęs sąmonę, vėliau medikų nugabentas į ligoninę.“⁹³ Taigi, nors teismas ir nepripažino pareigūnų viršijus įgaliojimus, labai svarbu, kad patys pareigūnai vietoje fizinių veiksmų pirmiau naudotų psichinę prievartą arba bandyti situaciją išspręsti be prievartos panaudojimo. Nors pareigūnams ir yra vedami mokymai dėl prievartos panaudojimo, labai sunku specifinėse situacijos staigiai nuspręsti, ar prievarta reikalinga. Taip pat svarbu nepamiršti, kad asmenims, prieš kuriuos būna panaudojama prievarta, tokie metodai gali sukelti psichologinius išgyvenimus, o netinkamai panaudota prievarta ir pačiam pareigūnui gali sukelti teisinę atsakomybę. Įvairūs patikrinimai dėl pareigū viršijimo patiems pareigūnams sukelia psichologinius išgyvenimus, stresą ir baimę, todėl tinkamas prievartos naudojimas gali apsaugoti ir juos pačius.

Neteisingas prievartos priemonių panaudojimas policijos pareigūnui gali užtraukti ir baudžiamąją atsakomybę. Policijos pareigūnas S.G. buvo pripažintas kaltu dėl piktnaudžiavimo tarnyba neteisėtai panaudojus prievartos priemones. Lietuvos Aukščiausiasis teismas išnagrinėjęs bylą konstatavo, kad pareigūnas nepagrįstai panaudojo ne tik psichinę, tačiau ir fizinę prievartą bei specialiąsias priemones. „S. G. [...] būdamas valstybės tarnautojas [...] gavęs pranešimą dėl triukšmo, atvyko prie buto, esančio (-), ir laiptinėje esančiame prietaisų skydelyje atjungė butui elektros tiekimą. Bute gyvenančiam S. A. atrakinus duris ir jas pravėrus, S. G., neišsakydamas jokių reikalavimų ir nesant poreikiui bei pagrindui panaudoti specialiąsias priemones, pro durų tarpą į buto vidų iš karto įpurškė tarnybai išduotų pipirinių dujų ir tik po to pareikalavo įleisti į vidų. S. A. šį reikalavimą įvykdžius, S. G. ir E. K. [...] įėjo į buto, esančio (-), vidų, kur, nesant jokio pasipriešinimo ar kitokio teisėto faktinio pagrindo panaudoti prievartą, [...] S. G. prieš bute esančius asmenis tyčia ir nepagrįstai naudojo fizinę bei psichinę prievartą, specialiąsias priemones: – ne mažiau nei du kartus įspyrė S. A. į kairį šoną, taip sukėlė jam fizinį skausmą,

⁹³ „Klaipėdos apygardos teismo 2019-05-06 nutartis administracinių nusižengimų byloje Nr. AN2-144-361/2019“, Eteismai praktika, žiūrėta 2021-03-22
<https://eteismai.lt/byla/188956887527205/AN2-144-361/2019>

panaudojo prieš jį elektros impulsinį prietaisą „TaserX26xl30022TW“, užlaužęs už nugaros rankas uždėjo S. A. antrankius; – S. G. liepus visiems bute esantiems asmenims gultis ant žemės veidu žemyn ir tiems asmenims tokį šio pareigūno reikalavimą įvykdžius, S. G. nepilnamečiui R. A., nulipančiam nuo dviejų aukštų lovos viršutinės dalies, trenkė kumščiu į veidą, taip padarė nežymų sveikatos sutrikdymą – kraujosruvą kairės akies srityje, jau gulinčiam jam ant grindų įspyrė ne mažiau nei du kartus į šoną, taip sukėlė fizinį skausmą; – nepilnamečiui E. R., S. G. reikalavimu nulipančiam nuo lovos, du kartus kumščiu trenkė į dešinės pusės šonkaulius, o įvykdžiusiam šio pareigūno reikalavimą ir jau gulinčiam ant grindų E. R. S. G. dar spyrė ne mažiau kaip du kartus į dešinį šoną ir į kryžkaulio sritį, taip padarė nežymų sveikatos sutrikdymą – sumušimus nugaroje ir kryžkaulio srityje; – nepilnamečiui I. Z., pareigūno reikalavimu gulinčiam ant grindų, S. G. vieną kartą spyrė į kairį šoną, taip sukėlė fizinį skausmą, panaudojo prieš jį elektros impulsinį prietaisą „TaserX26xl30022TW“; – E. V. įspyrė du kartus į dešinį petį, taip sukėlė jam fizinį skausmą; – užlaužęs už nugaros rankas uždėjo antrankius P. M.; – nepilnametei G. P. grasino panaudoti elektros impulsinį prietaisą „TaserX26xl30022TW“; – nepilnametei M. A. grasino panaudoti tarnybai išduotas pipirines dujas. Prieš G. P. ir M. A. panaudota psichinė prievarta, t. y. grasinta panaudoti prieš jas specialiąsias priemones, kurias prieš nepilnamečius naudoti draudžia Lietuvos Respublikos policijos įstatymo 27 straipsnio 2 dalis.⁹⁴ Taigi aptariamojoje byloje pareigūnas ne tik peržengė savo įgaliojimų ribas, tačiau ir prieš naudodamas prievartą asmenų neįspėjo, iš karto pradėjo naudoti fizinę prievartą, nors jos naudojimui nebuvo jokio pagrindo. Taip pat pareigūnas naudojo psichinę prievartą prieš nepilnamečius asmenis, nors to daryti negalėjo. Lietuvos Aukščiausiasis teismas pabrėžė, kad „Net pripažinus, kad nusikalstamos veikos padarymo metu galiojusi Policijos įstatymo redakcija policijos pareigūnui suteikė platesnes teises naudoti prievartą ir vertinti aplinkybes dėl poveikio priemonės taikymo teisės pažeidėjui ir jos rūšies parinkimo, nuteistojo panaudotos psichinės ir fizinės prievartos pobūdis bei mastas akivaizdžiai neatitiko administracinio teisės pažeidimo pobūdžio.“⁹⁵ Šiuo atveju teismas kalba apie aukščiau darbe minėtą įstatymų pasikeitimą. Kaip ir buvo minėta, Policijos veiklos įstatymas pareigūnams suteikė platesnes teises naudoti prievartą, nes įstatyme nebuvo nurodytos konkrečios prievartos panaudojimo sąlygos. Taip pat pačios sąvokos buvo labai abstrakčios, todėl pareigūnai galėdavo savo vidiniais įsitikinimais atsižvelgdami į situaciją patys spręsti dėl prievartos naudojimo. Taigi šiuo konkrečiu atveju psichinės prievartos panaudojimas pačiam pareigūnui sukėlė pasekmes – teistumą, nes prievartos priemonė buvo perteklinė,

⁹⁴ „Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2019-01-29 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-20-697/2019“, Eteismai praktika, žiūrėta 2021 m. kovo 31 d.

<https://eteismai.lt/byla/14173302977308/2K-20-697/2019?word=Policijos%20%C4%AFstatymo%2027%20straipsnio>

⁹⁵ Ibid

naudojama netinkamai. Šią bylą nagrinėjant Vilniaus miesto apylinkės teismui, nepilnametės, kurių atžvilgiu pareigūnas naudojo psichinę prievartą pasakojo apie savo išgyvenimus. Viena pasakojo, kad šis įvykis ją labai paveikė psichologiškai. Taip pat minėjo, kad pareigūnui, prieš jos draugę naudojant psichologinį smurtą, ši verkė „G. P. verkė kūkčiodama, ji yra labai jautri.“⁹⁶ Pati G.P. teismui pasakojo, kad „dabar, po to kas įvyko bute, labiau bijau pareigūnų, nei anksčiau.“⁹⁷ Išanalizavus bylos duomenis, galima teigti, kad pareigūnas prieš visus vakarėlio dalyvius naudojo psichinę prievartą – beveik visiems grasino elektrošoko „Taser“ panaudojimu, nukreipdavo į juos elektrošoko švieselę ar įremdavo elektrošoko įtaisą į kūną. Visus asmenis buvo apėmusi baimė, visi tvirtina patyrę psichologinius išgyvenimus, stresą. Taigi aptariamam atveju pareigūno veiksmai buvo netinkami ir žiaurūs, psichologinė prievarta buvo absoliučiai perteklinė. Policijos pareigūnas nesivadovaudamas įstatymais, o tik savo asmeniniais įsitikinimais psichologiškai baugino vaikus, nors pagal nusižengimo mastą prievarta buvo panaudota neproporcingai. Pareigūnas savo veiksmis žemino asmenų orumą, vadino asmenis necenzūriniais žodžiais, tokiu būdu juos žeminamas. Lietuvos policijos darbuotojų etikos kodekse yra įtvirtinta, kad policijos pareigūnas „ginti ir gerbti kiekvieno žmogaus garbę ir orumą bei pagrindines teises ir laisves, netoleruoti žeminančio elgesio“⁹⁸, tačiau šis pareigūnas pažeidė visus šiuos nuostatus.

Apibendrinant teismų praktikoje išanalizuotas bylas galima teigti, kad psichinės prievartos panaudojimas gali pakenkti ne tik prievartą taikančiam asmeniui (tarnybiniai patikrinimai, baudžiamosios bylos), tačiau ir asmenims, prieš kuriuos prievarta yra taikoma. Psichinės prievartos pasekmės yra susijusios su psichologiniais išgyvenimais, stresu, baime. Tai yra emocijos, kurias yra sunkiau valdyti, jas yra sunkiau užmiršti. Taip pat aktualu tai, kad teismai nagrinėdami bylas dažnai neatsižvelgia į tai, kad pareigūnas prieš naudodamas fizinę prievartą turi panaudoti psichinę. Tokiais atvejais iškyla didžiulė problema, nes asmenims būna sukeliamas fizinis skausmas, sužalojimai, kurių tinkamai naudojant psichinę prievartą nebūtų. Policijos pareigūnai retai naudoja psichinę prievartą, dažniau griebiasi specialiųjų priemonių. Taip pat teismų sprendimai, kurie pareigūnus pripažįsta veikusius situacijoje teisingai nepanaudojus psichinės prievartos, rodo pareigūnams teigiamą pavyzdį. Labai svarbu, kad teismai geriau susipažintų su Policijos

⁹⁶ „Vilniaus miesto apylinkės teismo 2018-03-02 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-145-1011/2018“, Eteismai praktika, žiūrėta 2021 m. kovo 31 d.

<https://eteismai.lt/byla/107568200759357/1-145-1011/2018?word=Psichin%C4%99%20prievart%C4%85%20pareig%C5%ABnas%20turi%20teis%C4%99%20panaudoti>

⁹⁷ Ibid

⁹⁸ „Dėl Lietuvos policijos darbuotojų etikos kodekso patvirtinimo „Lietuvos policijos darbuotojų etikos kodeksas“, LRS, žiūrėta 2021-03-30

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/6d07b690968c11e8aa33fe8f0fea665f>

įstatyme esančios psichikos prievartos reglamentavimu ir jos naudojimu. Taip pat atsižvelgiant į tai, kad dėl netinkamo psichinės prievartos naudojimo yra itin mažai teismo sprendimų, galima daryti prielaidą, kad nėra taip, jog pažeidimų nėra, tačiau asmenys nesiskundžia. Būtina šviesti visuomenę, kad psichinės prievartos panaudojimas prieš juos gali būti ir neteisėtas ar neteisingai naudojamas.

IŠVADOS

1. Priverčiamosios medicinos priemonės vis dažniau yra naudojamos Lietuvos teisinėje sistemoje. Priverčiamosios medicinos priemonės – tai baudžiamajame įstatyme įtvirtinta valstybės prievartos priemonė, kuria siekiama psichikos sutrikimų turintį asmenį, kuris padarė nusikalstamą veiką, išgydyti bei izoliuoti nuo visuomenės, apsaugant tiek nusikalstamą veiką padariusį asmenį tiek visuomenę. Toks psichikos sutrikimų turintis asmuo nusikalstamos veikos padarymo metu turėjo nesuvokti savo veiksmų ir šių veiksmų pasekmių. Ši prievartos priemonė gali būti taikoma tik tada, jei per asmens psichinę būklę ir veiksmų suvokimą nustatoma, kad veikoje nėra kaltės. Nepakaltinamu asmenį gali pripažinti tik teismas. Lyginant Latvijos ir Lietuvos baudžiamajame įstatyme įtvirtintas priverčiamąsias medicinos priemones galima teigti, kad prievartos priemonių taikymas yra labai panašus. Skirtumas tas, kad Latvijoje yra tokios išimtys kaip gydymo taikymas įkalinimo įstaigose ar atidavimas globai. Skirtingai nei Latvijoje, Estijoje psichinius susirgimus turintiems asmenims nėra taikomas gydymas – jiems skiriama bausmė, nors ir yra švelninama. Taigi Lietuvos ir Latvijos jurisprudencija šiuo atžvilgiu yra labai panaši, o Estijos – drastiškai skiriasi.
2. Priverčiamosios medicinos priemonės yra skirstomos į ambulatorinį ir stacionarinį stebėjimą. Stacionarinis papildomai skirstomas į bendrą, sustiprintą ir griežtą stebėjimą. Tiksliai nėra apibrėžta, kada ir kurių rūšių teismas turėtų taikyti. Veikos pavojingumas ir psichikos sutrikimo laipsnis yra neatskiriami skiriant priverčiamąją medicinos priemonę. Šiame procese įrodinėjimo dalykas yra žymiai platesnis. Šio proceso subjekto statusas neatitinka nei įtariamojo nei kaltinamojo statuso, todėl teisinės padėties reglamentavimas yra problematiškas. Medicininės prievartos priemonės taikymas turi teisinių pasekmių – šią priemonę įgyvendinant neretais atvejais būna pažeidžiamos asmens konstitucinės teisės. Priverstinis gydymas yra labai svarbus, jei asmuo pats nesuvokia sergantis, tačiau kelių pavojų kitiems visuomenės nariams. Taigi svarbu šią prievartos priemonę taikyti tinkamai nesukeliant dar daugiau neigiamų pasekmių bei išgyvenimų sergančiam asmeniui bei visuomenei.
3. Psichinė prievarta suprantama kaip įspėjamojo ar grasinančio pobūdžio veiksmai, kuriais siekiama priversti asmenį paklusti. Psichinė prievarta perspėja dėl galinčių atsirasti pasekmių, jei nėra vykdomi reikalavimai. Psichinė prievarta yra nagrinėjama įvairiais aspektais, tačiau pareigūnų naudojama psichinė prievarta yra mažai ir neišsamiai nagrinėjama. Nors policijos įstatyme esanti psichologinės prievartos samprata ir buvo patikslinta, tačiau nepakankamai yra apibrėžiama.

4. Psichinė prievarta visuomet yra panaudojama pirmiau nei fizinė. Šios dvi prievartos rūšys yra itin sugretinamos, nes be vienos, negali būti ir kitos. Naujame policijos įstatyme atsirado aiškus reglamentavimas, kada galima naudoti psichinę prievartą, tačiau jis nėra pakankamai išsamus. Psichinė prievarta yra pirminė prievartos rūšis, kurią pareigūnas turi naudoti prieš asmenį. Tik išimtiniais atvejais ar kai psichinė prievarta buvo neveiksminga galima naudoti fizinę prievartą ar specialiąsias priemones. Tinkamai naudojama psichinė prievarta padeda tiek pareigūnui išvengti teisinių pasekmių, tiek asmeniui suvokti, kad jis privalo vykdyti pareigūno duodamus reikalavimus.
5. Išanalizavus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir kitų instancijų teismų praktiką baudžiamosiose bylose susijusiose su medicininių prievartos priemonių panaudojimo pasekmėmis buvo padaryta išvada, kad viso priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso metu galimi pažeidimai ir pasekmės. Visų pirma asmens būklė turėtų būti vertinama kuo dažniau, nes taikant gydymą asmens sveikata gali pagerėti, nėra teisinga tik viena ekspertize vadovautis ne tik nagrinėjant bylas, bet ir sprendžiant asmens gydymo klausimą. Taip pat svarbu leisti patiems subjektams dalyvauti procese, taip nepažeidžiant jų teisių. Atsižvelgiant į tai, kad subjektai, kuriems taikomos priverčiamosios medicinos priemonės, yra labai pažeidžiami, svarbu kuo labiau saugoti jų interesus bei sukelti kuo mažiau streso. Taip pat išanalizavus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir kitų instancijų teismų praktiką bylose susijusiose su netinkamu psichinės prievartos panaudojimu galima teigti, kad ir šiuo klausimu teisinis reglamentavimas yra gana skurdus. Psichinės prievartos panaudojimas gali pakenkti ne tik prievartą taikančiam asmeniui (tarnybiniai patikrinimai, baudžiamosios bylos), tačiau ir asmenims, prieš kuriuos prievarta yra taikoma. Psichinės prievartos pasekmės yra susijusios su psichologiniais išgyvenimais, stresu, baime. Taip pat aktualu tai, kad teismai nagrinėdami bylas dažnai neatsižvelgia į tai, kad pareigūnas prieš naudodamas fizinę prievartą turi panaudoti psichinę. Tokiais atvejais iškyla didžiulė problema, nes asmenims būna sukeliamas fizinis skausmas, sužalojimai, kurių tinkamai naudojant psichinę prievartą nebūtų. Policijos pareigūnai retai naudoja psichinę prievartą, dažniau griebiasi specialiųjų priemonių. Autoriaus nuomone, būtina gerinti teisinį priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo reglamentavimą. Nors šių priemonių taikymas ir parinkimas yra teismo prerogatyva, tačiau lygiai toks pat svarbus yra teismo psichiatrijos teikiamas gydymas. Taip pat labai svarbu nustatyti atribojimą, už kokio sunkumo nusikaltimus kokios priverčiamosios priemonės gali būti taikomos. Pasitaiko atveju, kad už tokio paties sunkumo nusikaltimo padarymą asmenims yra skiriamos skirtingos priverčiamosios medicinos priemonės.

PASIŪLYMAI

Lietuvos Respublikos Seimui:

- Priverčiamųjų medicinos priemonių subjekto statusas neatitinka nei įtariamojo nei kaltinamojo statuso. Tam, kad šio proceso teisinės padėties reglamentavimas būtų aiškesnis, siūlytina įtvirtinti aiškesnę priverčiamųjų medicinos priemonių reglamentavimą bei sukurti būtent tokiam subjektui tinkančias teises.
- Būtina gerinti teisinį priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo reglamentavimą. Taikant šias prievartos priemones reikalinga teisiškai įtvirtinti, kad asmens būklė būtų vertinama kuo dažniau, nes taikant gydymą subjekto sveikatos būklė gali gerėti. Taip pat svarbu leisti patiems asmenims dalyvauti procese, tokiu būdu ne tik nepažeidžiant jų teisių, bet ir sukeltant mažiau streso. Taip pat labai svarbu nustatyti atribojimą, už kokio sunkumo nusikaltimus kokios priverčiamosios priemonės gali būti taikomos.
- Atsižvelgiant į tai, kad psichologinės prievartos naudojimas yra skurdžiai reglamentuotas Policijos įstatyme, būtina šios prievartos priemonės panaudojimą reglamentuoti išsamiau ir aiškiau. Svarbu tiksliau apibrėžti, kada prievarta gali būti naudojama, kokia apimtimi. Taip pat svarbu griežtai išskirti atvejus, kada tokia prievartą naudoti draudžiama.

Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijai:

- Siūlytina pareigūnams didinti mokymų, susijusių su prievartos panaudojimu, apimtį. Reikalinga įvesti ne tik taktinius mokymus, tačiau ir teorinius, apimančius reagavimą stresinėse situacijose. Svarbu išmokyti pareigūnus tinkamai naudoti psichinę prievartą, nepažeidžiant kitų asmenų teisių.
- Reikalinga išleisti poįstatiminį aktą, konkrečiau reglamentuojantį psichinės prievartos panaudojimą pareigūnų darbe. Akte turėtų būti įtvirtintas prievartos veiksmų fiksavimas, pranešant apie priežastis ir aplinkybes.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai:

1. „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, LRS, žiūrėta 2021 m. balandžio 1 d.
<https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>
2. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas“, LRS, žiūrėta 2020 m. kovo 05 d.
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555/asr>
3. „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, TAR, žiūrėta 2020 m. kovo 21
<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.EC588C321777/asr>
4. „Criminal Code of the Republic of Estonia“ žiūrėta 2020 m. kovo 20 d.
https://www.legislationline.org/download/id/8244/file/Estonia_CC_am2019_en.pdf
5. „Criminal Law of the Republic of Latvia“, žiūrėta 2020 m. kovo 20 d.
https://www.legislationline.org/download/id/8266/file/Latvia_CC_1998_am2018_en.pdf
6. „Criminal Procedure Code of the Republic of Estonia“, žiūrėta 2020 m. kovo 20 d.
https://www.legislationline.org/download/id/8245/file/Estonia_CPC_2003_am2019_en.pdf
7. „Dėl Lietuvos policijos darbuotojų etikos kodekso patvirtinimo „Lietuvos policijos darbuotojų etikos kodeksas“, LRS, žiūrėta 2021-03-30
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/6d07b690968c11e8aa33fe8f0fea665f>
8. „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija“, LRS, žiūrėta 2020 m. kovo 28 d.
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19841>
9. „Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso patvirtinimo“, LRS, žiūrėta 2020 m. kovo 5 d.
10. „Lietuvos Respublikos Policijos įstatymas“, LRS, žiūrėta 2020 m. kovo 5 d.
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111665/asr>
11. „Lietuvos Respublikos Psichikos sveikatos priežiūros įstatymas“, LRS, žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.18311/asr>
12. „Lietuvos Respublikos Teismo ekspertizės įstatymas“, TAR, žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.
<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.286DC4AF9827/asr>
13. „Policijos veiklos įstatymas“, TAR, žiūrėta 2021 m. vasario 5 d.
<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.CA89372D00AA>

14. „Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2012 m. rugsėjo 17d. įsakymas Nr. V-861 „Dėl pirminės ambulatorinės psichikos sveikatos priežiūros paslaugų teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo“, LRS, žiūrėta 2021 m. balandžio 4 d.
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.433323/asr>
15. „Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2008 m. liepos 10 d. įsakymas Nr. V-668/A1-243 „Dėl pacientų, teismo nutartimi pripažintų nepakaltinamais ir nukreiptų priverstinai gydytis, psichosocialinės reabilitacijos tvarkos aprašo patvirtinimo“, LRS, žiūrėta 2021 m. balandžio 1 d.
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.324535/asr>
16. „Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro įsakymas „Dėl Rekomendacijų dėl užduočių specialistams ir ekspertams skyrimo patvirtinimo“, TAR, žiūrėta 2020 m. kovo 23 d.
<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.A9B352D1618D/asr>
17. „Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro įsakymas „Dėl rekomendacijų dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso atliekant ikiteisminį tyrimą“, TAR, žiūrėta 2020 m. kovo 24 d.
<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2B201187A384>
18. „Teismo psichiatrijos ekspertizės organizavimo ir atlikimo aprašas“, LRS, žiūrėta 2020 m. kovo 23 d.
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.451539/asr>
19. „Teismo ekspertizės rūšių sąrašė nurodytų teismo ekspertizės rūšių sprendžiamais uždaviniais patvirtinti teismo ekspertų veiklos koordinavimo tarnybos 2019-09-26 sprendimu“, LRS, žiūrėta 2020 m. kovo 24 d.
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/e0344581e44111e99f05bdf72918ad4e?jfwid=bkaxmcyd>
20. „Lietuvos Respublikos finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos įstatymo Nr. IX-816 7, 15, 17 straipsnių, V skyriaus pakeitimo ir 16, 18 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymo, Lietuvos respublikos policijos rėmėjų įstatymo Nr. VIII-800 2 ir 17 straipsnių, šeštojo skirsnio pakeitimo ir 18 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymo, Lietuvos Respublikos policijos įstatymo Nr. VIII-2048 2, 6, 26, 27 ir 28 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos vadovybės apsaugos įstatymo Nr. IX-1183 2, 12, 22, 23 straipsnių pakeitimo ir 24, 25, 26 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymo, Lietuvos Respublikos valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymo Nr. VIII-1996 1¹, 2, 5, 22, 23 straipsnių pakeitimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos viešojo saugumo tarnybos įstatymo Nr. X-813 2, 7, 12, 14

straipsnių pakeitimo ir 13, 15 ir 16 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymo projektų aiškinamasis raštas“, LRS, žiūrėta 2021-03-31

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?fwid=-wd7z8tnmo&documentId=e2324210def011e59019a599c5cbd673&category=TAK>

Moksliniai šaltiniai:

1. Jolanta Zajančauskienė „Kai kurie priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesiniai aspektai“, *Jurisprudencija*, (2006) 10(88); 685-695
2. Jolita Šukyte ir Renata Marcinauskaitė „Kai kurie psichinės prievartos doktrinos probleminiai aspektai“, *Jurisprudencija*, (2012) 4(2); 79-85
3. Oleg Fedosiuk „Psichinės prievartos samprata baudžiamojoje teisėje“, *Jurisprudencija*, (2001) 21(13); 101-115
4. Renata Marcinauskaitė „Psichinės bei fizinės prievartos sąsajos probleminiai aspektai baudžiamosios teisės doktrinoje ir teismų praktikoje“, *Jurisprudencija*, (2008) 11(113); 42-49

Specialioji literatūra:

1. „Council of Europe Recommendation No.Rec.(2004)10 of the Committee of Ministers to member States concerning protection of the human rights and dignity of persons with mental disorder and its Explanatory Memorandum adopted by the Committee of Ministers on 22 September 2004 at the 896 meeting of the Ministers‘ Deputies“, žiūrėta 2020 m. kovo 30 d.
2. „European court of human rights 26 June 2018 case of D.R. v Lithuania Application no. 691/15“
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-184425%22%5D%7D>
3. „Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaigos 2020-02-21 ataskaita Nr. NŽTI 2019/1-1 „Dėl žmogaus teisių problemų, kylančių teisėsaugos pareigūnams savo veikloje taikant fizinę prievartą“, LRSKI, žiūrėta 2021-03-31, p. 21, 22
https://www.lrski.lt/wp-content/uploads/2020/11/NTI-2019_1-1_3D-482.pdf
4. „MDAC mokymo medžiaga teisininkams ir NVO apie Europos žmogaus teisių konvenciją ir žmonių, turinčių psichikos sveikatos problemų ir (ar) raidos sutrikimų, teises“, žiūrėta 2020 m. kovo 29 d.
<https://pdfslide.net/documents/eztik-2-straipsnis.html>

5. „United Nation Office on Drugs and Crime „Recourse book on the use of force and firearms in law enforcement“, žiūrėta 2021-03-31 p. 64, 69
https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/17-03483_ebook.pdf
6. Alfonsas Laurinavičius, *Tarnybinė teisė ir naujoji valstybės tarnybų (institucijų) valdymo paradigma*, Monografija, Vilnius, 2010, Mykolo Romerio Universitetas.
7. Alfonsas Vaišvila, *Teisės teorija*, Vilnius: Justitia, 2004.
8. L. E. Radavičius, *Teisės psichiatrija: Istorija ir dabartis*, Monografija, Vilnius, 2004.
9. Liaudginas Erdvilas Radavičius, *Teisės psichiatrija: istorija ir dabartis*, Monografija, Vilnius, Mykolo Romerio Universitetas, 2004.
10. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras Bendroji dalis (1-98 straipsniai)*, Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2004.
11. Vansevičius, S. *Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919–1940 metais*. Vilnius: Justitia, 1996.
12. Vytautas Piesliakas, *Lietuvos Baudžiamoji teisė, Pirmoji knyga Justitia*, Vilnius:2006.

Teismų praktika:

1. „Kauno apygardos teismo 2018-10-10 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-817-810/2018“, Eeismai praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 20 d.
<https://eteismai.lt/byla/201631191526862/1A-817-810/2018?word=Pasteb%C4%97tina%20kad%20pagal%20baud%C5%BEiam%C4%85j%C4%AF%20%C4%AFstatym%C4%85%20teismas%20turi%20diskrecij%C4%85%20savo%20nuo%C5%BEi%C5%ABra%20spr%C4%99sti%20klausim%C4%85%20d%C4%97i%20b%C5%ABtinyb%C4%97s%20asmeniui%20taikyti%20priver%C4%8Diam%C4%85sias%20medicinos%20priemones%20bei%20parinkti%20toki%C5%B3%20priemoni%C5%B3%20r%C5%AB%C5%A1%C4%AF>.
2. „Klaipėdos apygardos teismo 2019-05-06 nutartis administracinių nusižengimų byloje Nr. AN2-144-361/2019“, Eteismai praktika, žiūrėta 2021-03-22
<https://eteismai.lt/byla/188956887527205/AN2-144-361/2019>
3. „Lietuvos apeliacinio teismo 2017-01-20 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-211-483/2017“, Eteismai praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 23 d.
<https://eteismai.lt/byla/52929812754825/1A-211-483/2017?word=priver%C4%8Diam%C5%B3j%C5%B3%20medicinos%20priemoni%C5%B3%20taikymo>

4. „Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015-06-02 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-343-648/2015“, Eteismai praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 12 d.
<https://eteismai.lt/byla/126488440058962/2K-343-648/2015?word=Stacionarinis%20steb%C4%97jimas%20bendro%20steb%C4%97jimo%20s%C4%85lygomis>
5. „Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2017-05-03 nutartis Nr. 2K-74-976/2017“, Eteismai praktika, žiūrėta 2021-03-20
<https://eteismai.lt/byla/112446832077262/2K-74-976/2017>
6. „Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2019-01-29 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-20-697/2019“, Eteismai praktika, žiūrėta 2021 m. kovo 31 d.
<https://eteismai.lt/byla/14173302977308/2K-20-697/2019?word=Policijos%20%C4%AFstatymo%2027%20straipsnio>
7. „Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2020-01-07 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-55-222/2020“, Eteismai praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 31 d.
<https://eteismai.lt/byla/230117280576586/2K-55-222/2020?word=priver%C4%8Diam%C5%B3j%C5%B3%20medicinos%20priemoni%C5%B3%20taikymo>
8. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. spalio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-439/2010“, Infolex praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 24 d.
<http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/174334>
9. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. gegužės 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-263/2011“, Infolex praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 26 d.
<http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/teise/Default.aspx?id=20&item=doc&AktoId=205843&cid=63951;#pa4>
10. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2017 m. gruodžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-328-648/2017“, Infolex praktika, žiūrėta 2020-03-23
http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/1556024&Zodziai=%22priver%C4%8Diamosios%20medicinos%20priemon%C4%97s%20gali%20b%C5%ABti%20teismo%20taikomos%22#B_0 [2020-03-23]
11. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. spalio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-253-976/2019“, Infolex praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 26 d.
http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/1772836#B_0
12. „Panevėžio Apygardos teismo 2019-08-29 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-163-337/2019“, Eteismai praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 12 d.

<https://eteismai.lt/byla/2845924806281/1S-163-337/2019?word=Stacionarinis%20steb%C4%97jimas%20sustiprinto%20steb%C4%97jimo%20s%C4%85lygomis>

13. „Tauragės apylinkės teismo 2019-07-11 nutarimas administracinių nusižengimų byloje Nr. A18.-271-351/2019“, Eteismai praktika, žiūrėta 2021-02-15
https://eteismai.lt/byla/121081636064052/A18_-271-351/2019?word=Pareig%C5%ABnas%20naudoti%20prievart%C4%85%20privalo%20adekva%C4%8Diai
14. „Vilniaus apygardos teismo 2014-08-20 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-756-628/2014“, Eteismai praktika, žiūrėta 2021 m. vasario 18 d.
<https://eteismai.lt/byla/103741959521562/1S-756-628/2014?word=pareig%C5%ABn%C5%B3%20%C4%AFgaliojim%C5%B3%20vir%C5%A1ijimo>
15. „Vilniaus apygardos teismo 2015-03-09 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. M1-198-172/2015“, Eteismai praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 18 d.
<https://eteismai.lt/byla/264932642770760/M1-198-172/2015?word=Stacionarinis%20steb%C4%97jimas%20grie%C5%BEto%20steb%C4%97jimo%20s%C4%85lygomis>
16. „Vilniaus apygardos teismo 2020-03-17 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-223-891/2020“, Eteismai praktika, žiūrėta 2021-03-10
<https://eteismai.lt/byla/46337498764164/1A-223-891/2020?word=kai%20asmenys%20vengia%20vykdyti%20pareig%C5%ABn%C5%B3%20reikalavimus%20ar%20nurodymus>
17. „Vilniaus miesto apylinkės teismo 2018-03-02 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-145-1011/2018“, Eteismai praktika, žiūrėta 2021 m. kovo 31 d.
<https://eteismai.lt/byla/107568200759357/1-145-1011/2018?word=Psichin%C4%99%20prievart%C4%85%20pareig%C5%ABnas%20turi%20teis%C4%99%20panaudoti>
18. „Lietuvos Apeliacinio teismo 2020-01-23 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-56-487/2020“, Eteismai praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 8 d.
<https://eteismai.lt/byla/192843320198318/1A-56-487/2020?word=nepakaltinamumas%20yra>
19. „Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2019-10-29 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-253-976/2019“, Eteismai praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 8 d.

<https://eteismai.lt/byla/166723996811680/2K-253-976/2019?word=priver%C4%8D%20medic%20priemon>

20. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-244-942/2016“, Infolex praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 8 d.
<http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/1295233#pa4>
21. „Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2018-12-18 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-385-222/2018“, Eteismai praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 9 d.
<https://eteismai.lt/byla/256340279275437/2K-385-222/2018?word=priver%C4%8D%20medic%20priemon>
22. „Kauno apygardos teismo 2017-12-08 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-767-175/2017“, Eteismai praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.
<https://eteismai.lt/byla/243511441032635/1A-767-175/2017>
23. „Kauno apylinkės teismo 2018-03-23 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. M1-1263-548/2018“, Eteismai praktika, žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.
<https://eteismai.lt/byla/73554841616167/M1-1263-548/2018>

Internetiniai šaltiniai:

1. Lietuvos teismų statistika, žiūrėta 2020 m. kovo 30 d.
<https://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>
2. Dabartinės Lietuvių kalbos žodynas
<http://lkiis.lki.lt/dabartinis>
3. Rodyklė, teisinių terminų žodynas, Infolex
<https://www.infolex.lt/teise/Default.aspx?Id=32&sid=14&Title=Psichin%c4%97+prievarta+>
4. „Tam tikromis ligomis sergančių suaugusių (18 metų ir vyresnių) asmenų skaičius“, žiūrėta 2020 m. kovo 30 d.
<https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/>
5. „Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos prie Sveikatos apsaugos ministerijos ataskaita“
<https://www.vtpt.lt/uploads/2019%20ataskaita.pdf>
6. Visuotinė Lietuvių enciklopedija
<https://www.vle.lt/straipsnis/priverciamosios-medicinos-priemones/>

Platonovaitė, L. Medicininės ir psichologinės prievartos priemonių panaudojimo pasekmės/ Teisės ir policijos veiklos magistro baigiamasis darbas. Vadovė prof. dr. M. Čaplinskienė.-Kaunas, Mykolo Romerio universitetas, Viešojo saugumo akademija, 2021. – 60 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamojo darbo tikslas - remiantis teisine bei moksline literatūra, teisės aktais ir teismų praktika, išanalizuoti medicininių ir psichologinių prievartos priemonių panaudojimo pasekmes. Darbe nagrinėjamos priverčiamosios medicinos priemonės paskirtis ir samprata, rūšys, lyginama su Latvijos ir Estijos teisiniu medicininės prievartos priemonės taikymo reglamentavimu, aptariamas prievartos taikymas bei taikymo pasekmės. Aptariama psichinės prievartos samprata, jos taikymas, reglamentavimo problematika bei taikymo pasekmės. Darytina išvada, kad tiek medicininės, tiek psichologinės prievartos priemonių reglamentavimas Lietuvoje nėra tikslus ir pakankamas, todėl šių prievartos priemonių taikymas sukelia rimtas pasekmes.

Reikšminiai žodžiai: medicininė prievarta, priverčiamosios medicinos priemonės, psichinė prievarta, psichologinė prievarta, pasekmė, teisinis reglamentavimas.

Platonovaitė, L. Consequences of the Use of Medical and Psychological Means of Coercion/ Law and Police Activities Master's Thesis. Advisor prof. dr. M. Čaplinskienė. –Kaunas, Mykolas Romeris University, Public Security Academy, 2021.- 60 p.

ANNOTATION

The aim of the Master's Thesis is to analyze the consequences of the use of medical and psychological coercive measures on the basis of legal and scientific literature, legal acts and court practice. The work examines the purpose, the concept and the types of the coercive medical measure, compares it with the Latvian and Estonian legal regulation of the application of the medical coercive measure, discusses the application of coercion and the consequences of its application. The concept of mental abuse, its application, regulatory issues and consequences of application are discussed. It is concluded that the regulation of both medical and psychological coercive measures in Lithuania is not precise and sufficient, therefore the application of these coercive measures causes serious consequences.

Keywords: medical coercion, coercive medical measures, mental coercion, psychological coercion, consequence, legal regulation.

Platonovaitė, L. Medicininės ir psichologinės prievartos priemonių panaudojimo pasekmės/ Teisės ir policijos veiklos magistro baigiamasis darbas. Vadovė prof. dr. M. Čaplinskienė.-Kaunas, Mykolo Romerio universitetas, Viešojo saugumo akademija, 2021. – 60 p.

SANTRAUKA

Darbo tema – medicininės ir psichologinės prievartos priemonių panaudojimo pasekmės. Darbo tikslas - remiantis teisine bei moksline literatūra, teisės aktais ir teismų praktika, išanalizuoti medicininę ir psichologinę prievartos priemonių panaudojimo pasekmes. Darbas aktualus tuo, kad pastaruoju metu priverstinių medicinos priemonių taikymas darosi vis aktualesnis, psichologinę prievartą policijos pareigūnai dažnai naudoja savo darbe, tačiau nėra daug informacijos šia tema. Teismai skirtingai taiko tas pačias normas skirtingiems asmenims, nekonkretūs teisės aktai leidžia savaip interpretuoti teisės normas. Darbo objektas - medicininės ir psichologinės prievartos priemonių panaudojimo pasekmės. Pirmoje dalyje nagrinėjamos priverčiamosios medicinos priemonės paskirtis ir samprata, rūšys. Taip pat lyginama su Latvijos ir Estijos teisiniu medicininės prievartos priemonės taikymo reglamentavimu. Darbe analizuojamas medicininės prievartos taikymas, pradžios pagrindai, pratęsimas, rūšies pakeitimas ar panaikinimas. Išanalizuojamas ir aptariamas prievartos taikymas bei taikymo pasekmės. Antroje darbo dalyje aptariama psichinės prievartos samprata, jos taikymas ir panaudojimo sąlygos, reglamentavimo Lietuvoje problematika. Antroje darbo dalyje taip pat išanalizuojama teismų praktika ir psichinės prievartos priemonės taikymo pasekmės. Nagrinėjant šias prievartos priemones nustatyta, kad nors jos ir yra teisiškai reglamentuotos, tačiau nekonkrečiai. Darbe analizuojant teisės aktus bei Lietuvos teismų sprendimus nustatyta, kad priverčiamąsias medicinos priemones teismai taiko labai skirtingai, kartais darydami pažeidimus, kuriuos asmenys apskundžia Europos žmogaus teisių teismui. Teismų sprendimai pažeidžia asmenų konstitucines teises. Taip pat nustatyta, kad psichologinės prievartos priemonės panaudojimo sąlygos yra labai abstrakčios, todėl pareigūnai turi daug laisvės interpretuoti savo veiksmų galimybes.

Apibendrinant darbo rezultatus galima teigti, kad tiek medicininės tiek psichologinės prievartos priemonių reglamentavimas nėra iki galo konkretus ir nėra pakankamas. Siūlytina nustatyti atribojimą, už kokio sunkumo nusikaltimus kokios priverčiamosios priemonės gali būti taikomos. Taip pat reikalinga išleisti poįstatiminį aktą dėl konkrečiai psichinės prievartos naudojimo policijos darbe. Akte turėtų būti įtvirtintas prievartos veiksmų fiksavimas, pranešant apie priežastis ir aplinkybes.

Platonovaitė, L. Consequences of the Use of Medical and Psychological Means of Coercion/ Law and Police Activities Master's Thesis. Advisor prof. dr. M. Čaplinskienė. –Kaunas, Mykolas Romeris University, Public Security Academy, 2021.-60 p.

SUMMARY

The topic of the work is the consequences of the use of medical and psychological coercive measures. The aim of the work is to analyze the consequences of the use of medical and psychological coercive measures on the basis of legal and scientific literature, legal acts and court practice. The work is relevant due to the fact that the use of coercive medical measures has recently become more and more relevant, psychological coercion is often used by police officers in their work, but there is not much information on this topic. Courts apply the same norms differently to different persons, non-specific legal acts allow for their own interpretation of legal norms. The object of the work is the consequences of the use of medical and psychological coercive measures. The first part of the work examines the purpose, concept and the types of coercive medical measures. It is also compared with the Latvian and Estonian legal regulations on the application of the medical coercion measure. The work analyzes the application of medical coercion, the basics of initiation, extension, the change or withdrawal of the type. The use of force and its consequences are analyzed and discussed. The second part of the work discusses the concept of mental abuse, its application and conditions of use, the problems of regulation in Lithuania. The second part of the work also analyzes the case law and the consequences of the application of the measure of mental coercion. An examination of these coercive measures has shown that, although they are legally regulated, they are not specific. Analyzing the legal acts and the decisions of Lithuanian courts has helped to establish that the courts apply coercive medical measures very differently, sometimes committing violations, which individuals complain to the European Court of Human Rights. Decisions of the court violate the constitutional rights of individuals. It has also been found that the conditions for the use of a psychological coercive measure are very abstract, so that officials have a lot of freedom to interpret the possibilities of their actions.

Summarizing the results of the work, it can be stated that the regulation of both medical and psychological coercive measures is not completely specific and is not sufficient. It is suggested to establish a delimitation determining the seriousness of the offenses and what coercive measures may be applied for them. It is also necessary to issue a by-law specifically on the use of mental abuse in police work. The by-law should consolidate the fixation of acts of coercion, stating the reasons and circumstances.